

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

Tabutémák megítélése a nemek közötti kommunikációban

Témavezető:
Dr. Kis Tamás

Készítette:
Viski Annamária
Osztatlan tanári mesterszak
Angol nyelv és kultúra tanára; magyartanár

Debreceni Egyetem
2018

Tartalom

I. Kivonat.....	3
II. Bevezetés	4
III. Nyelv és nem kapcsolata.....	9
IV. A nyelvi tabu jelensége	15
V. A tabutémák megítélésének vizsgálata a nemek közötti kommunikációban	23
1. A kutatás bemutatása, hipotézis	23
2. A kutatás eredményei.....	29
VI. Összegzés.....	39
VII. Melléklet.....	43
Irodalom.....	53

I. Kivonat

Szakedolgozatomban egy a szociolingvisztika és a társadalomtudományok által gyakran és az idők során alaposan körüljárt témával foglalkozom: a férfi és női kommunikáció különbségeivel. Ezt az alapvetően nagy kiterjedésű és számos aspektust felölelő témakört szűkítettem önálló kutatásom segítségével a tabutémák megítélésére azonos neműekkel folytatott, valamint nemek közötti kommunikációs aktusok során. Emellett dolgozatom felépítésében a vonatkozó magyar és nemzetközi szakirodalmi munkákat is segítségül vettem, gondolatmenetemet azok nyomán szerveztem.

A dolgozat első része a bevezetés, melyben nők és férfiak társadalomban betöltött pozícióját és a nemi szerepek társadalom általi megítélését írom le. Emellett szó esik a sztereotípiák felállításáról, valamint arról is, hogyan alakult a nemi szerepek megítélése különböző történelmi korokban.

Ezt az áttekintést egy nyelvészeti szempontú megközelítésből íródott összehasonlítás követi. Ebben a fejezetben azt taglalom, milyen főbb vonatkozások befolyásolják a kommunikációs interakciókat, s hogy ezek közül melyek lehetnek genderspecifikusak. Áttekintem tehát azt, hogy mely kommunikációhoz köthető beszéd- és viselkedésformák nevezhetők inkább az egyik vagy másik nem tagjaira jellemzőnek.

Nyelv és nem összefüggősége után a tabu témakörét tárgyalom. A vonatkozó szakirodalom bevonásának segítségével a tabuk születése mellett annak nyelvvel és nyelvhasználattal való kapcsolatát tekintem át.

Munkám utolsó nagy fejezete az önálló kutatási munka bemutatását és eredményeinek kielemezését foglalja magában, különös figyelmet fordítva a kutatásban segédkezők kora és neme mellett arra is, e két jellemző miként vezethet egy következtetés levonásához a tabutémák megítélésével kapcsolatban. A kérdőívek statisztikai elemzése is ebben a fejezetben található, diagramok és magyarázatok formájában.

II. Bevezetés

Ha a nemi szerepek társadalmi megítélését kívánjuk vizsgálni, több szempontból is felkészültnek kell lennünk. Az általános női és férfi szerepekről, valamint arról, hogy miket nevezhetünk inkább „nőies” vagy inkább „férfias” pozícióknak ugyanis igen eltérő vélemények léteznek. Ezen jelenség felismeréséhez már talán az is elegendő, ha az ember széjjelnéz saját asztaltársaságában, s kikérdezi véleményüket. — Általánosan kétféle válasz érkezik. Az egyik csoport szerint a jól bevált hagyományos módszereken nem érdemes változtatni, azaz legyen az asszony helye még mindig otthon, a huszonegyedik században is. Emellett igen gyakran megjelenik egy modernebbnek tűnő hozzáállás, mely magabiztosan támaszkodik a nőjogi mozgalmak sikereire, s amely talán nem érthetetlen módon hivatkozik a világ történetében végbe ment változásokra. Természetesen a nemi szerepek megítélése épp ezért is nehéz, mert egyrészt igen szubjektív kérdés, sőt, a szokások területenként is eltérhetnek. Másrészt viszont szakirodalmi munkák és statisztikai feljegyzések is foglalkoznak a témával. A következőkben azt fejtem ki, hol az asszony helye a szakirodalom és a számadatok alapján.

A szakirodalmi munkákban hasonlóan összetett gondolatokat találunk a kérdéskörrel. Sőt, a különböző írások más és más szempontrendszeret is felvetnek, ezzel téve még inkább világossá, milyen sokrétűen közelíthetünk a nemi szerepek megítélésének témaköréhez. Ezek közül tekintek át két fő példát, a történelmi korok vizsgálata előtt.

NAGY BEÁTA a társadalmi nemek megítéléséről írt tanulmányában mint kiindulópontot említi az alapkérdést, mely a nemi szerepek vitatásakor leggyakrabban felvetül: mi lehet a két nem képviselői közti különbség alapja? Itt kerül említésre a nemzetközi szakirodalomban *nature vs. nurture* vitaként emlegetett elképzelés, mely két alapvetően eltérő gondolaton alapul. Ahogyan NAGY BEÁTA magyarázza: „az egyik a biológiai meghatározottságot (*nature*), a másik pedig a társadalmi környezet fontosságát (*nurture*) hangsúlyozza. [...] Ez azt jelenti, hogy míg a biológiai álláspont mellett síkraszállók úgy látják, hogy a biológiai, vagy még pontosabban az agyműködés és a reprodukciós képességek megkérdőjelezhetetlenül előírják, azaz determinálják a férfiak és nők társadalomban elfoglalt lehetőségét és szerepét, addig a társadalmi magyarázat mellett érvelők úgy vélik, hogy a társadalom a saját normáival, értékeivel és szabályrendszerével előírja a nők és férfiak számára elérhető és betöltendő lehetőségek körét.” (NAGY 2014: 95–96).

Ugyanezt a gondolatmenetet járja körül NEMÉNYI MÁRIA „*A biológia – sors?*” című tanulmányában. Segítségül nem kisebb jelentőségű személyek vonatkozó gondolatait hívta, mint a feminizmus ideológiáinak mindenki által méltán ismert hirdetőjét, SIMONE DE BEAUVOIR-ét és a pszichoanalitikus iskola megalapítóját, FREUD-ét. A francia író és filozófus szavait a következőképp idézi: „Az ember nem születik nőnek, azzá válik” (NEMÉNYI 1995: 7). Ez egyértelműen köthető a NAGY BEÁTA munkájában már említett elképzeléshez, mely szerint a társadalmi környezet döntően befolyásolja a nemi szerepvállalást. A szintén ebben a munkában említett másik nézőpont sem marad támogatás nélkül, hiszen FREUD sokat vitatott elméletét szintén idézi NEMÉNYI, azt írja: „a biológia sors” (uo.). Mikor lentebb a nemi szerepek társadalmi megítélését vizsgáljuk a különböző történelmi korokban, láthatjuk, hogy mindkét elképzelésnek nagy számú támogatói akadtak, attól függően, milyen eszmék határozták meg az adott kor szellemiségét, valamint, hogy milyen volt az adott állam általános berendezkedése és normarendszere.

Most azonban folytatom a szakirodalomban megjelenő legfontosabb elméletek áttekintését, ami a két nem közötti különbségek okát illeti. A szakirodalom gyakran beszél egy hagyományos és egy modernebb felfogásról, megközelítésmódról, amikor a nemi szerepek megítélésének tárgyalására kerül a sor. A hagyományos nézőpont jobban támogatja azt az elképzelést, mely szerint a női szerepek inkább a biológiai szerepekhez és adottságokhoz kell igazodnia. Ez az elképzelés inkább nevezhető különbségközpontúnak, ugyanis jobban hivatott hangsúlyozni a két nem közötti különbségeket, mintsem a hasonlóságokat. A hagyományos megközelítés ugyan meglehet, hogy a huszonegyedik századra mérséklődni látszik, mégis tetten érhető a létezése. GREGOR ANIKÓ a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök vizsgálatát végezte el kutatásában. Az eredmények alapján kettősség figyelhető meg az attitűdökben. A nemi szerepeket általánosan tekintve elmondható, hogy az elmúlt időszakban jellemzőbb egy elfogadóbb, inkább hasonlóságközpontúnak mondható felfogás, többen és többen vannak tehát azok, akik elfogadóak férfi és női szerepek hasonlóságával szemben. Ugyanakkor a kutatás azt is kimutatta, az attitűdvizsgálat kontextusfüggő is, mivel ha a családon belüli szerepekről beszélünk, még mindig hajlamosabbak a megkérdezettek a hagyományos felálláshoz ragaszkodni, mely szerint a női szerepek alárendelése a családi szerepeknek teljesen természetes, sőt, elvárt is (GREGOR 2016: 89).

Összességében elmondható tehát, hogy a nemi szerepek megítélésének tekintetében a két leginkább meghatározó közelítési mód a biológiai és társadalmi szerepek egymással való szembeállítás, valamint a tradicionális, illetve a modern attitűdök felmérése.

Ahogy arra korábban már utalást tettem, a nemi szerepek megítélése a különböző történelmi korszakokban eltérően alakult. Ahogy tehát ez az eltérés egyértelműen ma is összefüggésbe hozható például a területi különbségekkel, a korszakbeli különbségek szintén meghatározók. Egyes korok általánosan elfogadott normái, preferált ideológiái és a korszak jellemzői mind hatással voltak arra is, milyen véleménnyel voltak a nemi szerepekről az időben. Erről ad jó összefoglalást GREGOR ANIKÓ *A matriarchátustól a „Girl Power”-ig* című írássorozatában. Munkája jól követhetően, lineárisan halad a korszakok között, úgy, hogy mindig az adott tárgyalta korszak főbb ismérveit, meghatározó szellemiségét, valamint társadalmi jellemzőit helyezi terítékre, ezzel magyarázva a nemi szerepek egy bizonyos korszakbeli megítélését.

LEWIS H. MORGAN gondolataira alapozva GREGOR munkájában azt olvashatjuk, a korai nemzetségi rendszerek csoportházasságon alapuló társadalmak az ókori idők felé haladva leegyszerűsödtek. A csoportházasságot felváltotta a párok házassága, valamint a magántulajdon megjelenésével a női öröklést a férfi öröklés, mely hozzásegítette a kor társadalmát a leszármazási viszonyok tisztázásához. A férfi öröklés fontossága abban rejlett, hogy biztosította a gyermeket az öröklésről, még egy olyan világban is, ahol a nőnek nem lehetett magántulajdona, azaz tőle a leszármazott nem örökölt.

Az ókori időkben markáns változást jelentett a már szervezettebb görög és római államok berendezkedése és működése. Görög vonatkozásban a nők lehetőségei és jogai igen korlátozottak voltak, férjük engedélye és jelenléte nélkül ugyanis kevéssé tehettek jóformán bármit. Ezek tudatában nem meglepő, hogy a közszférát és demokráciát illető kérdésekben sem számított a véleményük. Igaz, legalább a házi munkával sem kellett sokat foglalkozniuk, hiszen arra ott voltak a rabszolgáik.

Spártában másképpen alakult a nők sorsa. Katonaállam lévén gazdag és erős gyermekáldásban bízva nagy hangsúlyt fektettek a nők képzésére és erősítésére is. Emellett szabadságuk és közügyekbe való beleszólási lehetőségük is több volt.

Az ókori római nők helyzete pedig már igen kedvezőnek is mondható, hiszen erkölcsi értékeik és nevelői feladataik megbecsülést vívtak ki számukra. Igaz, a megbecsülés mellé elvárások is társultak, ahogy GREGOR írja tanulmányában: „A hagyományos római erények (kitartás, bátorság, állhatatosság, becsületesség és hazafiasság) megtestesítői voltak, szerepüket csak tovább erősítette, hogy ezeket az erényeket a nevelés révén átadták gyermekeiknek, így erősítve ezzel Rómát és a birodalmat. Pontosan ezért a nők viselkedésével kapcsolatban magasabb, szigorúbb elvárásokat állítottak, mint a férfiakkal szemben. Ezt tekinthetjük a kettős mérce egyik ókori megjelenésének” (GREGOR 2005a: 8).

A középkor idején újabb jelentős változások következtek be a női szerepeket illetően. Ekkor kaphatták meg kötelességeik mellett első jogaikat is, noha azok még mindig családi állapotuktól függtek. A reformáció és Luther egyenlőséget hirdető gondolatai után – melyek alapján a testi vágyak éppúgy megilletik a nőket is, mint a férfiakat – a felvilágosodás és az újkor újabb gondolatokat hoztak magukkal a női szerepek kérdése kapcsán. GREGOR többek között említi Diderot-t és Voltaire-t, akik ellenzik a nőkkel szembeni igazságtalanságokat. Rousseau gondolatai ugyanakkor kevésbé nevezhetők egyenlőségpártinak. Szerinte a nők akár pusztán biológiai és természetbeli adottságaikat tekintve is alkalmatlanok arra, hogy a közsféra ügyeit konstruktívan befolyásolják. Mi több, gondolatai nem csak hogy nem hirdetik a két nem közötti egyenlőséget a felvilágosodás idején, de egyenesen inkább a különbözőséget éltetik. GREGOR így idézi: „A nőnevelésnek a férfiak igényeit kell szolgálni... A nő arra született, hogy alávesse magát a férfiaknak, és eltűrje szeszélyeit” (GREGOR 2005b: 6).

A francia forradalom ideje ismét sarkalatos pontként kapcsolódik a nemi szerepek társadalmi megítélésének kérdésköréhez. Ebben az időszakban ugyanis a feminista, nőjogi mozgalmak megindulásával esély nyílik a nők negatívan megkülönböztetett helyzetének javítására. Noha azt is látnunk kell, hogy ezek a mozgalmak még csak első szárnypróbálgatásnak voltak elegek, s hatásuk is csak átmeneti volt. GREGOR a mindössze tiszavirág életű sikernek okát a női társadalom belső egységének hiányában véli felfedezni. Nem túl meglepő ezek után, hogy a keménykezű Napóleon hallani sem volt hajlandó női egyenjogúságról.

A XIX. század második felének beköszöntével azonban újabb reménysugár adhatott okot a nők bizakodására, melyet főleg az új eszmék szele támogatott. GREGOR Saint-Simont vagy Fourier-t említi, mint iránymutató gondolkodókat. A szocialista gondolkodók ítéletük középpontjába azt az alap elképzelést emelték, mely szerint minden egyén, férfi vagy nő, ember. Ekképpen létezhet férfi és nő a társadalom azonos jelentőségű tagjaként. Emellett a XIX. század második fele angol vonatkozásban is sikeresnek számított, hiszen megjelentek a modern feministák által ma is szívesen emlegetett, és nem mellesleg sikeres szüfrazsett-mozgalmak, melyek a nők választójogának kivívásáért szerveződtek.

Talán nem meglepő, hogy amint a világ gazdasági és politikai működésének minden területén, úgy a nők helyzetének kérdésén is otthagyták nyomát a két világháború. A már addig is inkább elismert férfiak soha nem tapasztalt jelentőségű feladattal találták szembe magukat. Az ő frontra vonulásuk azonban a társadalom női tagjait is markánsan eltérő helyzetbe hozta. Az ókori görög gyakorlattól (mely szerint a férj távollétében a nő jóformán semmit sem jogosult tenni) szükség lévén eltekintettek, s beindult a tömeges női munkavállalás.

A második világháború végével újraéledt a feminizmus. A kezdeti bukácsolásokat felváltották a bátor, gyakran polgárpukkasztó megmozdulások. Megjelent tehát a női jogok védelmének egy új, radikálisnak nevezhető irányzata. (GREGOR 2005c: 6–7).

GREGOR ANIKÓ összefoglalója nyomán a nők helyzetének leírását a magyar államszocializmus, valamint a feminizmus harmadik hullámának bemutatásával zárom. A magyar államszocializmus idején számos rendelkezés és a vezető ideológiai nézetek is az egyenlőség hirdetésének pártjára álltak. Igaz, ezt inkább egy más formájú differenciálásnak kellene neveznünk. Bár nem utasította a nőket az otthon ülésre, ezen a téren tehát javult a hozzáállás, azonban a dolgozó nőket jelentősen felértékelte a családanyákhoz képest, így a képzeletbeli mérleg nyelve újra elmozdult az egyik irányba. A nők például maguk dönthettek, milyen formában kívánják viselni férjük nevét. Sőt, GREGOR bizonyos szocialista „szerelem-eszményről” (GREGOR 2005d: 4) is beszámol, mely tehát kifejezi, hogy a huszadik század második felében magyar viszonylatban a házasság nem csupán a gyermeknemzést lehetővé tevő hivatalos kötelék, hanem sokkal inkább egy érzelmi kötődésen alapuló emberi létforma. Ahogyan az a korábbi történelmi időszakokban is előfordult már, a szocialista állam is hangsúlyosnak tartotta a társadalom tagjainak képzését. Tette ezt főleg azért, hogy az állam gördülékeny működését biztosítsa. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy az anyák kötelesek voltak a szocializmus eszméi szerint nevelni gyermekeiket.

Végül utazásunk a történelmi korokban a kilencvenes évek korszakalkotó változásaihoz ért. Ez az időszak azóta is emlegetett újdonságok megjelenését hozta magával. GREGOR például említi a kétségtelenül talán legimádottabb Spice Girls csapatát. Az ikonikus „Csípős Lányok” bátor és határozottan női egyenjogúság-párti dalszövegekkel robbantak be a köztudatba, s maradtak ott a mai napig is (GREGOR 2005e: 8). Noha a banda feloszlott, dalaikra jó pár év távlatából is szívesen szórakozik mindenki, aki régen is szerette őket. *Wannabe* című slágerük például bátran odaszól a mindenkori férfi partnernek. Nem csoda hát, hogy a huszadik és huszonegyedik század leánycsemetéi már sokkal karakánabb gondolatoktól felbátorodva hisznek a nemek egyenlőségében.

III. Nyelv és nem kapcsolata

Az előző fejezetben GREGOR ANIKÓ munkájának nyomán áttekintettük, hogyan alakult a nemi szerepek társadalmi megítélése a különböző történelmi korok során. Láthattuk, hogy a női egyenjogúság kérdésében jelentős változások következtek be, mielőtt elértünk a huszonegyedik századhoz.

Ebben a fejezetben egy az előzőhöz kapcsolható, a szociolingvisztika szakértői által több ízben vizsgált és a hétköznapiakban szintén megfigyelhető témakört tárgyalok: nyelv és nem kapcsolatát. Annak gondolata, hogy az egyén neme kihatással lehet a nyelvhasználatára nem újkeletű, az 1960-as évektől kezdődően számos külföldi és magyar nyelvész választotta ezt a területet kutatása fő irányaként. Közöttük nem kisebb neveket is találunk, mint WILLIAM LABOV, ROBIN T. LAKOFF, PETER TRUDGILL vagy RONALD WARDHAUGH.

RONALD WARDHAUGH alapvető műnek számító *Szociolingvisztika* című tankönyve egy egész fejezetében foglalkozik azon kérdés megválaszolásával, vajon van-e számottevő összefüggés az eltérő férfi és női társadalmi szerepek, valamint a nyelvhasználati különbségek között. A különbségek vizsgálatát WARDHAUGH kérdésközpontúan képzei el. Arra próbál válaszokat keresni, valóban léteznek-e különbségek egy azonos nyelv férfi és női használóinak szokásai között. S amennyiben léteznek, miféle következtetések vonhatók le belőlük: mit árulhatnak el nyelvünkről, s hogy mennyiben származnak ezek az adott nyelv felépítéséből. Azaz, hogy ha léteznek a feltételezett eltérések, azok köthetők-e az egyes nyelvek sajátosságaihoz, vagy esetleg teljesen függetlenek olyan aspektusoktól, mint a nyelvtani nem megléte vagy hiánya. WARDHAUGH a szexizmus kérdését is említi, melyhez azonban inkább szkeptikusan áll. Felhoz olyan, a nyelvi szexizmust vizsgálók által gyakran hivatkozott példákat, mint hogy az angol nyelvben mind az 'ember' (*man*) és az 'emberiség' (*mankind*) szavakat a 'férfi' (*man*) szó segítségével írják le. Sőt, az olyan foglalkozásnevek, mint a *doctor* 'orvos' is elsősorban férfiakra utalnak, ugyanis ha nő nemű orvosról beszélünk, azt az alapalaphoz képest csak másodlagosan kifejezve, *lady doctor* formában tudjuk megtenni. Az ilyesfajta szexizmus létezésében hívők szerint ennek egy újabb példaként hozható fel a tény, hogy az Egyesült Államokban a hurrikánok túlnyomó többségét női nevekkkel illetik, úgy mint: *Hurricane Betsy*.

A WARDHAUGH által is kiemelt gyakorlatias különbségeket férfi és női beszélők nyelvhasználati formái között (mint például: fonológia, szókincs, nyelvtani nem) a későbbiekben HUSZÁR ÁGNES *Női nyelv? Férfi nyelv?* című összefoglaló munkája áttekintése során részletezem. Ezen a ponton arra térek ki, milyen lehetséges magyarázatokat vonultat fel WARDHAUGH

kötete. Több neves szociolingvisztikakutató munkáját felidézve alapos elemzését kapjuk a nemekre jellemző kommunikációnak. KRAMER (1974) nyomán, aki a *The New Yorker* karikatúráit elemezte, leírja, általánosnak tűnik, hogy a férfiak kétszer annyit beszélnek rajtuk, mint a nők. Témáik az általánosan komolyabbnak bélyegzettek, mint a jogi kérdések vagy politika, míg a nők egymás közti beszéde inkább csak csevegésnek minősül, témáik többek között a társas élet, könyvek, életproblémák. A karikatúrák alapján az is elmondható, hogy a férfiak jóval többet káromkodnak, mint a nők. Emellett bizonyos szavak és kifejezések is inkább csak az egyik nem képviselői által használtaknak tűnnek.

WARDHAUGH összefoglalójából az is kiderül, hogy a valóságban is észlelhetők különbségek azt illetően, hogy miképpen beszélgetnek az adott nemek képviselői nemileg homogén csoportokban. A férfiak társalgására tartalmilag legjellemzőbb például a versengés, ugratás, a sportok, agresszió és tevékenykedés. A nők esetében ezek a kategóriák az én, az érzelmek és a másokkal való kapcsolat mellett az otthon és a család. Azt is leírja, ha a két nem egymással lép interakcióba, mindkettő enged saját preferenciáiból, így a férfiak kevésbé agresszívok lesznek, a nők pedig kevésbé erőltetik az olyan témákat, mint a férfiakat gyakran kellemetlen helyzetbe hozó otthon vagy család. LANDIS (1927) vizsgálata azt sugallja, hogy nem általánosíthatunk, amikor a nemek közti kommunikációs jellemzőket vizsgáljuk. Ugyanis míg az Egyesült Államokban inkább a nők alkalmazkodnak a férfi beszélőkhöz, addig Angliában ez éppen fordítva történik. Emellett ZIMMERMAN és WEST (1975) olyan különbségeket is kimutattak, mint hogy társalgás közben a férfiak hajlamosak elmagyarázni kérdéses dolgokat, a nők viszont gyakrabban mentegetőznek. Olyan interakciós formákban is eltérés figyelhető meg, mint a bátorítás, kérdéses vagy visszajelzés, melyek inkább a női beszélőkre jellemzők, míg a férfi beszélők inkább kívánják irányítani a beszélgetést. Így a dominanciaelvűség, melyet már a nemi szerepek társadalmi megítélésekor tárgyaltam, a nyelvhasználat és nyelvi interakció kontextusában is megalapozottnak tűnik. Ehhez a gondolathoz kapcsolható, hogy a férfiak által követett nyelvi normákat szokás alapvetőnek tekinteni, azok lesznek tehát a dominánsak a gyakran „hiperkorrektnek” minősített női beszéddel szemben. WARDHAUGH tehát alapvetően szkeptikus a nyelvi szexizmus létezésének kérdésével szemben, s kötetének a nyelv és nem kapcsolatára vonatkozó oldalai fókuszba állítják a nemek közti beszéd- és interakcióbeli különbségek kibontását és megértését. Nem köteleződik el a beszélők szexistaként való megbélyegzése mellett, viszont munkájában egyáltalán nem tagadja meg azt a tényt sem, hogy bizonyos aspektusokat vizsgálva jelentékeny különbségekre lelhetünk. Úgy véli, a lényeg a különbségek feltérképezésében rejlik, ahelyett, hogy mint akár COATES (1986) tette, deviánsként minősítsük valamelyik nyelvhasználati formát. Tanulmánya végén arra is kitér, a férfiak és nők beszédének különbözősége

szerinte a fiú és lány gyermekek eltérő neveltetésében gyökerezik. Ilyen formában levonhatjuk a következtetést, mely szerint elsősorban ő is a szerepek társadalmi megítéléséhez köti a férfias és nőies beszéd fogalmait.

ROBIN TOLMACH LAKOFF *Language and Woman's Place* [Nyelv és a nő helye] című munkájának *Talking Like a Lady* [Hölgyként beszélni] című fejezetében még pontos iránymutatást is megfogalmaz arra vonatkozólag, miben is rejlik a nőies beszéd lényege. A fejezet bevezető mondataiban megfogalmazza, az úgynevezett „női nyelv” a nyelvtan (esetében angol nyelvtan) különféle szintjein tetten érhető. Szemléletes példaként említ egy szituációt, melyben egy férfi és egy nő áll a rózsaszínes-lilára festett fal előtt. Elhangzó mondatként a következőt hozza fel: *A fal mályvaszínű.* LAKOFF kiemeli, ebben a helyzetben más-más véleményünk formálódik a beszélőről, annak függvényében, hogy nő-e vagy férfi. Amennyiben a mondat nő szájából hangzik, az természetesnek tűnik, hiszen például érdeklődési köréhez is közelebb állhat a színek közti különbözőség ismerete. Azonban a nők nyelvileg is kifinomultabb érzékkel képesek precíz különbségtételre a színek neveit illetően. Ha ugyanis a férfitől hallanánk ezt a mondatot, az általános reakció közel sem lenne ennyire elfogadó. Azt gondolhatnánk, a férfi szarkasztikusan imitálja a női beszédet és személyiséget, esetleg belsőépítész, vagy akár az is eszünkbe jutna, hogy homoszexuális. Sokkal kritikusabbak lennénk tehát, ha egy ilyen mondatot egy férfi beszélőtől hallanánk, ami remek bizonyítéka annak, hogy bizonyos megnyilatkozások akár intuitív alapon is nemi diszkrimináció alá esnek. A témát érintő prioritások efféle különbözősége miatt lesz egyébként a színárnyalatok pontos elkülönítése és az ahhoz hasonló témák szórakoztatóak a férfiak számára. LAKOFF ezt az egyszerű példát felnagyítva azt mondja, a társadalmi szerepek különbözőségéből eredeztethető az, hogy a nőknek van lehetőségük olyan triviális témákkal is foglalkozni, mint a színárnyalatok csoportosítása. Számukra ugyanis nincs szükség olyan kérdések megfontolására, mint mondjuk a munkavállalás. Ezen társadalmi egyenlőtlenség orvoslásának lehetőségét LAKOFF abban látja, ha a nőket érvényesíteni engedjük a fontos kérdésekről való döntéshozatal során is.

A konkrét lexikális elemek mellett a „jelentés nélkülinek” nevezett megnyilatkozások használatában is eltérést lát a férfi nyelvhasználatától. A nők ugyanis gyakrabban használnak olyan kifejezéseket, melyek nem bírnak grammatikai jelentésmódosító funkcióval (mint például: *oh*), mégis van jelentésük, hiszen kifejezik a beszélő és hallgató közötti kapcsolat jellegét, sőt, azt is, hogyan viszonyul a beszélő a témához, mellyel kapcsolatosan megnyilatkozik. Ezen elemeken kívül a lexikon más darabjait illetően is találhatunk azonban különbségeket. Itt LAKOFF példaképp a mellékneveket hozza fel. Ezek között ugyanis olyan elemeket is találni, melyek a szó szerinti jelentés mellett egyfajta többletjelentéssel is bírnak, ami a beszélő által

érezett jóváhagyást vagy csodálatot, bámulatot hivatott kifejezni. Jóllehet, az ilyen melléknevek közül számos függetlennek bizonyul a beszélő nemétől, azonban olyanokkal is számot kell vetnünk, melyek inkább jellemzőek a nők nyelvhasználatára. Neutrális melléknevekként gondolhatunk például a *nagyszerű* és *szörnyű* szavakra, míg a nők által preferáltak tűnnek az olyan szavak, mint *imádnivaló*, *édes*, *elragadó* vagy *isteni*. Ezen utóbbi szavak női nyelvhasználatra való korlátozása LAKOFF szerint ismételen a nemek társadalmi megítélésének különbözőségére utalhat. A férfiak világában ugyanis, ahol a hatalomnak és befolyásnak jelentősége van, nem kaphat helyet az ilyen finomkodó, kedveskedő, néha már-már elragadtatottságtól átítatott melléknevek használata. Egy esetről mégis beszámol, mely a férfiak nyelvhasználatában is a beszélő átlagon felüli lelkesedését hivatott kifejezni. Ez pedig a hippikorszakból származó *groovy* melléknév, melynek körülbelüli jelentése 'fantasztikus, kivételes', s tulajdonképpen hasonló beszélői érzéseket fejez ki, mint a nők által preferáltak.

A lexikális szintről a szintaxisra fordítva a figyelmet az író egy szerkezet használatát emeli ki, mint különözési pontot. Ez a szerkezet a magyarul *ugye-kérdés*-eknek fordított *tag questions*, amiknek lényege, hogy egy állítással indulnak, melyek tulajdonképpen valóságalapjára kérdezőnk rá a mondat végén. Ilyen kérdés lenne például a következő: *You are at home, aren't you?* azaz magyarul: *Otthon vagy, ugye?* Ezek a mondattípusok pragmatikai szempontból elemezhetőek legsikeresebben, ugyanis számos implikációt tartalmazhatnak. Használatosak akkor, mikor a beszélő megerősítést kér, de olyan esetben is, amikor mind a beszélő, mind a hallgató pontosan tudják a választ. Ezek a kérdéstípusok is inkább jellemzőnek bizonyulnak a nőkre, melynek fő okaként LAKOFF a konfliktuskerülésre törekvést és a nők esetében dominánsabbban jelentkező udvariasságot nevezi meg.

Magyar vonatkozásban is szép számban jelentek meg a gendernyelvészzel kapcsolatos írások, noha ezeknek gyökerei kétségkívül a külföldi szakirodalomban lelhetők fel. REMÉNYI ANDREA *Nyelv és társadalmi nem* című munkájában a témát érintő eddigi megközelítésmódok és eredmények áttekintését végzi el. Elsőként a variációelemző megközelítésmódot említi, melynek alapja a férfi és női nyelvhasználat egymástól való elkülönítése, s a használt formák egyféle variációként történő értelmezése. Emellett többek között az interakció elemzésére is kitér. Az ezt célzó vizsgálatok során többek között olyan kommunikációs faktorok vizsgálatára kerül sor, mint a beszédmennyiség és hallgatás, a szóátadás, az intonáció, hezitáció, témaváltás, minimális válaszok és az egyes beszédaktusok (mint például a bocsánatkérés, köszönetnyilvánítás, panaszkodás). A témához köthetően azonnal eszünkbe juthat a mindannyiunk által jól ismert, s talán inkább a társadalom férfi tagjai által szívesen hangoztatott sztereotipikus vélemény, mely szerint a nők gyakran, sokat és akár céltalanul, csupán triviális témákat érintve

beszélnek. REMÉNYI azonban például FISHMAN (1980), HERRING (1994), illetve ZIMMERMAN és WEST (1975) munkáit idézve arról ad számot, hogy a valóságban éppen a férfiak azok, akik előnyben vannak a nőkhez képest, ami a beszédmennyiséget illeti. Ez az eredmény egyrészt hitelesíti a témát érintő szociolingvisztikai kutatásokat (hiszen azok téves képzeteket oszlatnak el), másrészt további vizsgálatokat is motiválhat.

A tanulmányíró munkájában két fontos, a nyelv és nem témájának vizsgálatokor felmerülő megközelítést is említ. Ezeket az 1970-es és 80-as évek angolszász kontextusába helyezi. Ekkor, és első körben ott jelent meg tehát a két szemlélet. Ezek közül az egyik a férfiak és nők szocializációjában, elvárásaiban fellépő különbségekre építő differenciaelmélet. Ezen elmélet kiindulópontja a két nem tagjainak különböző szocializációja, mely egyesek szerint például azt eredményezi, hogy a nők kooperatívabbak és kevésbé hierarchia-elvűek. A másik megközelítés épphogy a hatalom vonatkozásában vizsgálja a nyelvhasználatot, azaz a hatalmi rendszerben eltérő pozíciót birtoklók (például főnök és beosztott) kommunikációját vizsgálja. A dominanciaelmélet hipotézise szerint az alárendelt helyzetben lévők beszédstílusát és nyelvhasználati formáit túlzott udvariasság és gyakori kérdésfeltevések jellemzik, úgy, ahogyan egyébként a női kommunikációt is. Ezen eredmények azt sugallják, hogy tulajdonképpen nincsen külön női vagy férfi nyelvhasználat, mindössze a dominancián alapuló nyelvi viselkedés egy megvalósulási formája a nemek közti kommunikációs aktus is.

HUSZÁR ÁGNES már címében is kérdésekkel számoló *Női nyelv? Férfi nyelv?* című írásában a női és férfi nyelvi megnyilvánulások egy gyakorlatiasabb jellegű jellemzését biztosítja, alapvetően támaszkodva például a wardhaugh-i elképzelésekre is. Már indító gondolataiban megfogalmazza, a nők – pszicholingvisztikai kísérletek által bizonyítottan – jobb verbális memóriával rendelkeznek, ezt bizonyítja például a nyelvi jellegű feladatokban (szótalálási feladat, anagrammakészítés) nyújtott teljesítményük. Az elemi nyelvi képességek mellett olyan területeken megjelenő különbségeket tárgyal munkájában, mint a hangzó beszéd, alaktan, szintaktikai választások, normakövetés, szövegfajta és szóállomány. A hangzó beszéd kapcsán megjegyzi, bizonyos nyelvek esetében (például a Kairóban beszélt arab nyelvben) jelentőséggel bír a nyelvhasználó neme, ugyanis azonos fonetikai helyzetben más-más hangot ejthetnek a nők. Az alaktani különbségek tekintetében alapvető befolyásoló faktornak tekinti a grammatikai nem esetleges jelenlétét a tárgyalt nyelvben, mely jó alapot szolgálhat annak vizsgálatához, hogy mennyire kötelező az adott nyelvben a megszólított egyén nemének kifejezése, azaz mekkora jelentőséggel vagy akár többlettartalommal bír a szavak hím- vagy nőnemüként való beazonosítása és jelölése. A szintaktikai különbségek bemutatására japán példát hoz a szerző.

Az ottani társadalomban a két nem szigorú elkülönülése figyelhető meg. Ennek kifejezője lehetett az is, hogy a japán nők nem használhattak direkt felszólító módú igealakot, mikor megszólítottjuk az ellenkező nem képviselői közül való volt. Természetesen a nők különböző felszólítások alkalmazását igénylő hivatásokban megjelenése nyomán ez a szabályszerűség meglazulni látszik. A normakövetés kérdésköre újabb különbségeket mutat, nem csak a két nem nyelvhasználói között, de még a nők csoportjai között is. Ebben a közvetlen szociális környezet és az arealitás is meghatározó faktorok lehetnek. Arról van tehát szó, hogy míg a nők egy csoportja (ez a nagyobb városokban élő, főleg fiatalabb korosztályt jelenti) alapvetően inkább normakövetőnek bizonyul, addig egyes rétegek (az idősebb, vidéken élő korosztály) tagjai kevésbé alkalmazkodnak a sztenderd formák alakulásához. Ez a fajta kevésbé alkalmazkodás a férfiak hozzáállásában alapvetően megfigyelhető. Az ő normakövetésük gyakran alkalmazkodik annak a szociális körnek a normáihoz, mellyel éppen érintkezésben vannak. Ezt a jelenséget nevezik WILLIAM LABOV és PETER TRUDGILL vizsgálati nyomán „rejtett presztízsű” formák használatának. HUSZÁR ÁGNES munkája a megalkotott szövegfajták tekintetében is különbségekről számol be. Ennek kapcsán főleg a nőikkel szembeni korlátozásokkal kell számolnunk. Ennek bemutatásához számos kultúraspecifikus aspektus felhozható, főleg a keleti országokból. Nem ritkán fordul elő, hogy bizonyos szerepek, hivatások betöltésére, feladatok ellátására, helyek látogatására csupán a férfiak számára van lehetőség; melynek egyébként gyakran motiválója a női jogegyenlőtlenség. A szóállomány kapcsán szintén a férfi dominancia figyelhető meg, melyet például szólásaink, közmondásaink, sőt a szótáraink által felvonultatott szókészlet is igazol. Ahogyan HUSZÁR írja: „Ha belelapozunk a szótárakba, jóval több nőkre, mint férfiakra vonatkozó, negatívan minősítő lexikai egységet találunk, például *trampli*, *lotyó*, *piaci kofa* (’durván veszekedő személy’). Az emberre gúnyból alkalmazott állatnevek jó része is nőre utal, például *szuka*, *tehén*, *kanca*” (HUSZÁR 2009: 282).

A gondolatok összegzéseképp elmondható tehát, hogy a nemek közötti kommunikációs különbségek kutatása számos külföldi és hazai nyelvészt foglalkoztat már egészen az 1960-70-es évek óta. Az eredmények áttekintéséből az is kiderült, hogy a két nem nyelvhasználati szokásaiban megfigyelhető, többek között lexikális, szintaktikai, intonációbeli és a normakövetést illető különbségek motiválójaként tulajdonképp minden esetben a társadalmi szerepek eltérőségével, az esetleges egyenlőtlenségekkel számol a szakirodalom.

IV. A nyelvi tabu jelensége

A nyelvi megnyilvánulások tárgyalása során érdemes szót ejtenünk egy igen gyakori, valójában a legtöbb nyelvet érintő jelenségről, melyet *nyelvi tabu*-nak nevezünk. *Tabu* szavunk eredetét tekintve egy 1817-ből származó nemzetközi szó, gyökerei a polinéz *tapu*, *tabu* 'szent és sérthetetlen' jelentésű lexémákra vezethetők vissza. Az európai nyelvekbe – így a magyarba is – angol és német közvetítéssel került át (EtSz. 2006: 817). Jelentését a *Magyar értelmező kéziszótár* a következőképp adja meg: „**1.** Népr Némely tárgy, személy stb. megnevezésére, érintésére stb. vonatk., hiedelmen alapuló, ill. vallási tilalom. | Az ilyen tilalom alá eső tárgy, személy v. szó. **2.** biz, gyak. gúny Túlságosan féltett, kímélt tárgy v. személy. [nk:ang<polinéziai]” (ÉKsz. 2003: 1295). Ehhez képest az *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*-nak címszava így fogalmaz: „**tabu** polinéz→ ang **1.** népr vmely hely/tárgy érintésére, vkivel való érintkezésre, vmely szó kimondására stb. vonatkozó szigorú vallási tilalom az ún. természeti népeknél **2.** vál szent és sérthetetlen dolog **3.** amit nem szabad érinteni, amihez tilos hozzányúlni **4.** amiről nem szabad beszélni, amit nem szabad említeni” (ISzKSz. 2002: 652). Ezen szótári cikkek máris iránymutatással szolgálnak számunkra a nyelvi tabu definiálásához. Láthatjuk, hogy a *tabu* definíciója mindkét szójegyzéki cikkelyben implikálja a verbális kontextusra vonatkozó jelentést is, azaz, a tabuk értelmezésének egyik általános lehetősége a nyelvi megnyilatkozások egyfajta kimondhatóság szerinti számbavétele.

A tabuk kialakulásának és betartásának – nyelveknek és nem nyelveknek egyaránt – különféle okai lehetnek. Iránymutatók lehetnek ilyen tekintetben például a vallási rendszerek, az adott nép hiedelmei, hagyományai. Azt azonban kétségtávolan megállapíthatjuk, hogy mind a nyelvi, mind pedig az inkább viselkedési tabunak számító jelenségek gyökereit valamilyen szilárd meggyőződés adja. Ahhoz ugyanis, hogy egy jelenséget tabuként bélyegezzék meg egy társadalom, szükség van egy kritériumrendszerre, eszmékre, általános szabályokra, konvenciókra, mintázatokra. Később ezekhez képest állapíthatók meg a tabuk. Ennek oka KEITH ALLAN és KATE BURRIDGE *Forbidden Words* [Tiltott szavak] című könyvének a tabuk eredetét tárgyaló fejezete szerint abban keresendő, hogy az ember társas lény lévén minden esetben tartozik egy akár minimális szintű közösséghez, melynek tagjai egymással szemben elvárásokat támasztanak, s együttesen konszenzusra jutnak akár a viselkedés vagy beszéd elfogadhatóságát illetően is. A nyelvi tabuk elemei, azaz a tabunak számító kifejezések a korai kultúrákban általában bizonyos élőlények vagy jelenségek megnevezésének kerülését jelentették. Ebben az időben ugyanis az általános vélekedés szerint bizonyos szavak említése balszerencsét, sőt, akár testi sérülést, mi több, halált is okozhatott a használó egyénnek. Ide kapcsolható HEGEDŰS LAJOS

Adalékok a nyelvi tabu és a névmágia kérdéséhez című korai értekezése is, melyben a vadászattal, halászattal, madarászattal, és hasonlóan veszélyesnek minősülő munkákkal foglalkozókat veszi számba mint a nyelvi tabuk egyik forrásait. Ezen folyamatok pozitív kimenetele ugyanis érthetően nagy jelentőséggel bírt az adott társadalom életében, ami növelte az azokat övező meghiúsulástól való félelmet. Az esetleges sikertelenségért felelősnek leginkább a természeti erőket és természetfeletti lényeket tartották, melynek a szellem- és démonvilágba fektetett babonás hit biztosított teret. Ezekben a társadalmakban bevált gyakorlatnak számított a nyelvhasználat módosítása, mely a természetfeletti lények mintegy kijátszásának célját szolgálta. Ezen gyakorlat része volt a hangzóbeszéd hangtani-alaktani módosítása mellett az eredetileg megszokott szóhasználat cenzúrázása is, például körülírással. A körülírásnak egyébként célja volt a félt természetfeletti lények jóindulatának elnyerése, nyilván az adott tevékenység sikerességének biztosítása érdekében (HEGEDŰS 1956: 101–102).

Emellett a szakirodalom olyan tabuk megjelenéséről is beszámol, melyek megsértése nem járt közvetlen halállal. Ezek olyan tevékenységek, viselkedésformák, megnyilvánulásformák voltak, melyek bizonyos közegben udvariatlannak vagy ízléstelennek minősültek. BURRIDGE egy másik tabuszavakról írt cikkében tulajdonképpen ehhez hasonlítja a kelet-európai tabuk későbbi rendszerét is. Ezen rendszer alapjaként az etikett általánosan elfogadott hagyományait nevezi meg, s azt is megfogalmazza, a tabuk használata szorosban kapcsolódik az adott társadalom szerveződési rendjéhez. Angol példát felhozva azt írja, egy tabuszó használatának kerülését többé nem a sérüléstől való óvakodás motiválja, sokkal inkább az, hogy sem önmagát, sem hallgatóságát nem szívesen hozná kellemetlen helyzetbe a beszélő (a nyelvi benyomáskeltés jelentőségét már NEMESI ATTILA LÁSZLÓ *Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban* című munkája is hangsúlyozta). Arról is beszámol, néhány beszélő esetében még akár az is előfordulhat, hogy a beszélő személye érzi kényelmetlenül magát, ha a tabunak számító kifejezést kell használnia, hiszen azt túl sértőnek vagy vulgáris eredetűnek gondolja. Ebben az esetben szolgálhat megoldásként az úgynevezett *eufemizmusok* vagy az angol nyelvű irodalomban *sweet talking* 'édes beszéd' néven is emlegetett beszédmód használata. A *Magyar értelmező kéziszótár* bejegyzése alapján az *eufemizmus* „durva vagy illetlen szó helyett használt enyhébb kifejezés, körülírás | ilyennek a használata” Eredetét tekintve a görögből a latinba átkerülő szó (ÉKsz. 2003: 330). Az *eufemizmus* szó tehát tulajdonképpen 'jó beszéd' jelentésű. Ennek nyomán, ha valaki *eufemizmusokat* használ valójában beszédének jobbá és szebbé tételére törekszik. Leggyakrabban ezt a sértőnek, ízléstelennek vagy udvariatlannak minősülő kifejezés körülírásával vagy helyettesítésével teszi meg. Mivel a cél ismételt a közösség és a beszélő érdekeinek szolgálata, az *eufemizmusok* használata a kortárs nyugati kultúrában is a társadalmi

berendezkedéshez, és olyan koncepciókhoz kötődik, mint az udvariasság vagy szégyenérzet (BURRIDGE 2006: 455). A szakirodalom arról is beszámol, hogy a beszélő magának vagy közösségének való károkozása (azaz a tabuk megsértése) elkerülése egy másik módon is megvalósulhat, mégpedig az úgynevezett *censoring of the language* 'a nyelv cenzúrázása' jelenség alkalmazásával. A cenzúra ebben az esetben nem feltétlenül csak az azonnali tiltást jelenti, sokkal inkább a természetes folyamatot, melyet ALLAN és BURRIDGE az ép agyműködésű egyének sajátjaként neveznek meg: a saját és más beszélők megnyilatkozásainak egyfajta átvilágítását. Az átvilágítás során kerül eldöntésre az, hogy egyes formák mennyiben felelnek meg adott kontextusoknak. A kontextus figyelembe vétele azért fontos, mert tudjuk, nem léteznek abszolút tabuk. Nincs tehát olyan kifejezés, amely minden időben, minden helyen és minden kontextusban egyformán tabuként szerepelne. Ennek nyomán voltaképp azt is megfogalmazhatjuk, hogy nem csak a szociológiai körülmények, de a beszédhelyzet is hozzájárul a tabuk alakításához.

A nyelvi tabukat alaposan körüljáró kötet a kerülendő kifejezéseket témakörökbe csoportosítja. Ezek a témakörök a szakirodalom alapján többek között a szexualitás, testi funkciók és velejárok, ételek, szagok, betegségek, halál és gyilkolás.

A szexualitás és testi funkciók témaköréhez számos tabu kötődik, melyeknek alapja a társadalmi és biológiai nem, valamint a szexuális beállítottság elkülönítése. Míg a biológiai nem a veleszületett testi attribútumokat jelenti, addig a társadalmi nem és szexuális beállítottság sokkal inkább egyéni döntés kérdése. A társadalmi nem megválasztásakor az adott személy arról dönt, mely nemhez tartozóként érzi magát inkább önazonosnak; a szexuális beállítottság pedig annak megválasztása, milyen irányúak testi vágyai. A döntések alapján vallhatja valaki magát férfinak, nőnek, transzszexuálisnak, heteroszexuálisnak vagy homoszexuálisnak. A szexuális beállítottságot és vágyakat illetően legnagyobb tabu övezi a férfi homoszexualitást, a hűtlen feleségeket, és egy jóval ritkább jelenséget, az úgynevezett *bestiality* 'állatiasság' szexuális viselkedésmódját, mely alapkoncepciója a zoofiliához hasonló (ALLAN–BURRIDGE 2006: 145). Ezen témakörökön kívül természetesen számos más, a szexualitáshoz tartozó területről gondolkodhatunk exkluzív módon, ami a nyelvi megformálhatóságot és megformálandóságot illeti, s nem hagyhatjuk figyelmen kívül a korok változását sem. Különböző korszakokban ugyanis, nyilván a változó normák és szemléletek miatt is, más és más módon gondolkodtak bizonyos kérdéskörökről. Általánosan tabuként említi a szakirodalom olyan témákat, mint az önkielégítés, az orális érintkezés, az orgazmus maga, menstruáció, sőt, a pedofília és incestus is. Ezek közül több esetében fogalmazható meg, hogy bizonyos kifejezéseket gyakran inkább

helyettesítünk különböző szlengszavakkal (ahogyan az angol tesz például a férfi és női önkielégítéssel is), de az is előfordul, hogy egy-egy kifejezés az angol nyelvű szakirodalom szerinti *orthophemism* kategóriájába esik. Az ilyen megnyilatkozások általában a kellemetlenségek elkerülési kísérleteikor kerülnek elő (a már említett eufemizmusok mellett), valamint olyan esetekben is, mikor egy adott kifejezés helyettesítésére nem alkalmas a nyelv szókinccse, ezért a közismert, gyakran törvény vagy orvostudomány által preferált megnevezés lesz az általánosan elterjedt. Ez például a helyzet a pedofília vagy incestus esetén az angol nyelvben; e két kifejezés semleges stílust képvisel, minek okán bár tabutémakörnek számítanak, a kifejezések maguk sem a finomkodás, sem pedig a trágárság benyomását nem keltik, hiszen az elnevezések helyettesítésére a nyelv lexémarendszerének valamilyen alkalmatlansága, hiánya ad okot. ALLAN és BURRIDGE azonban azt is kiemeli, ez az akadály a különböző jelenségek megfogalmazásakor gyakran tulajdonképpen a nyelv megújulásához is vezet, hiszen amikor csak lehetséges, a humor, játékosságot, vagy épp találékonyt bevonva újszerű megnevezések születhetnek. Jóllehet, ezek közül néhány az úgynevezett *dysphemism* kategóriába esik, mely általánosan az átlagosnál vagy szükségesnél durvább kifejezések csoportját takarja. Mind eufemizmusokról, mind pedig ortofemizmusokról és diszfemizmusokról beszélhetünk a legtöbb nyelvi tabunak minősülő témakör esetén.

Az étkezés az emberi élet egyik alaptevékenysége. Nem csupán a létfenntartáshoz szükséges, de egyre gyakrabban fogyasztunk olyan termékeket, melyek hozzájárulnak testi-lelki jólétünkhöz, szépségünk, egészségünk megőrzéséhez. Az evés és ivás ezen túl erőteljesen szociális tevékenységek, azaz arra is alkalmasak, hogy az ember társas kapcsolatainak kialakításában vagy fenntartásában közreműködjenek, arra lehetőséget teremtsenek. Mindezek mellett az ételek és italok, melyeket fogyasztunk a társadalmi rétegünkről is árulkodnak, így nem csak összehoznak, de különbséget is tesznek egyének között. Mivel ilyen nagy szerepet játszanak az emberi életben, nem csoda, hogy bizonyos korlátozások is kötődnek hozzájuk. Ilyen módon ALLAN és BURRIDGE szerint „minden emberi csoport rendelkezik valamilyen ételleket érintő tabuval” (ALLAN–BURRIDGE 2006: 177). Ezek egy jó része kultúra és vallás függvénye, ilyen módon tiltott például a sertéshús a muszlimok vagy zsidók számára. A kulturális és vallási különbségek jelentős sokszínűséget eredményeznek a nemzetek gasztronómiáját illetően. Ami a világ egyes részein a legfinomabb csemegének számít, azt más területek lakói el sem tudnák képzelni a tányérukon. A sokszínűség ellenére azonban nem vitás, hogy az ételek, étkezési szokások és gasztronómia mindenütt egyformán hat az emberek testképének alakulására. Széleskörű jelentősége révén nem meglepő tehát, hogy nyelvhasználatunkkal is összefüggésbe hozható az étkezés. Hogy miképpen válhatnak erre vonatkozó témák is tabuvá? A szakirodalom

változóként említi például a receptkönyvekben található szakkifejezéseket és egyáltalán az állati eredetű ételek előkészítésekor használt szavakat. Ily módon, ha mondjuk magyar vonatkozásban gondolkodunk, nem gyakran találkozunk a receptleírásokban a *feltrancsíroz*, *kibelez*, *megnyúz* és ehhez hasonló kifejezésekkel. Sőt, az eufónia érdekében igen gyakran fogalmaznak idegen nyelveken az étlapokon, például franciául. Míg a kannibalizmust teljes tabu övezi, sőt, rasszistának is minősül a kifejezés használata, addig előszeretettel használnak ételneveket különböző szexuális tevékenységek és intim testrészek megnevezéséül. Ennek okát ALLAN és BURRIDGE több mindenben látja. Először is, az étkezés és szexuális aktus gyakran kapcsolódnak időben egymáshoz; az együtt töltött időt gyakran előzi meg egy kellemes vacsora. Másodszor, mindkét tevékenység ugyanazon érzékeinkre hat. Szaglásunk, ízlelésünk, tapintásunk, hallásunk mind aktív résztvevői a két folyamatnak, ilyen módon nem meglepő, hogy nyelvünkben is gyakran használunk alapvetően az étkezésre vonatkozó kifejezéseket a szexuális vágyak, tevékenységek vagy emberi testrészek metaforáiként. Így használatosak különféle édességek nevei egymás becézésétől kezdve egészen a nemi szervek megnevezéséig. Ebben a témában is a nyelvi kreativitás kimeríthetlensége figyelhető meg, hiszen egyéni motivációjuk nyomán a nyelvhasználók gondolataik legpontosabb kifejezésének szándékát arra használják fel, hogy újabbnál újabb formákat alkossanak. Persze, ez a jelenség nagyban motivált a modern információközlés és média által is.

Az étkezés és ételek témájához kapcsolódóan említhetjük meg a szagokat. Ezek érdekessége abban rejlik, hogy egy adott nép tagjai idegen népeket gyakran azonosítanak szaguk alapján, s az is előfordul, hogy szaguk nevével illetik őket. Ilyen példa a szakirodalomban a következő: a 19. században a japánok az európai kereskedőket *bata-kusai* 'vajszagtól bűzlő' névvel illették. Másik példa az első világháború idejéből származó 'fokhagymaszagú' jelző, mellyel az angol katonák utaltak a németekre (ALLAN–BURRIDGE 2006: 198–199). Egyes elképzelések szerint azért lehetünk ennyire érzékenyek az eltérő, főleg a kellemetlennek ítélt szagokra, mert a szaglásunk az egyedüli olyan érzékünk, melyet – a légzés szükségszerűsége végett – nem tudunk szüneteltetni, így állandóan ki vagyunk téve a különféle hatásoknak. A kellemetlen szagok a szakirodalom szerint azért is különösképp zavaróak számunkra – annyira, hogy nyelvi tabuvá is válnak –, mert az emberi testhez és élethez kapcsolódó szagok voltán realizálódnak bennünk az állati mivoltunk. Ennek a realizációnak persze érthető módon nem örülünk, ezért igyekezzük ezeknek a funkcióknak és a hozzájuk köthető szagoknak az említését kerülni, de legalábbis lehetőségek szerint a rájuk használt kifejezéseket finomítani. Érdeemes azt is látnunk, hogy a vallás nem csak az étkezés kontextusában járulhat hozzá a nyelvi tabuk kialakulásához.

lásához. HEGEDŰS már említett munkájában azt is kiemeli, a kereszténység gyakorlataiban tetten érhető egy olyan nyelvi tilalom, mely tulajdonképpen egyidejűleg visszakapcsolható a természetfeletti erőktől való félelemhez is. Tanítások alapján ugyanis Isten (és az egyébként hasonlóan tisztelt szentek: Jézus, Mária) nevét alapos indok nélkül tiltott kimondania a hívőknek. Ilyen formán a vallásgyakorlat olyan helyettesítő formákat (lényegében eufemizmusokat) hozott létre, mint *Mindenható* vagy *Mindentudó* (HEGEDŰS 1956: 104).

„*Misfortune is taboo*” [A balszerencse tabu] – kezdi a betegségek verbalizálásának nehézségeiről szóló részt a kötet. Bár technikailag igen fejlett világot élünk, talán babonából, vagy csak egészséges félelemérzetből adódóan, de nem szívesen hívjuk ki a sorsot magunk ellen szerencsétlenségek emlegetésével, főleg, ami a betegségeket illeti. Ennek lehet megerősítője az a tény is, hogy az orvosnál tett látogatásunk során nem azt kérdezik, „*Hol fáj?*”, hanem ennek egy mérsékeltebb változatát, a „*Mi a panasza?*” vagy „*Mik a tünetei?*” kérdést kell megválaszolnunk. A balsors és betegségek, kórok félésére szolgálnak bizonyítékként a megelőző kórokban használt betegségnevek is. Olyannyira óvakodtak például a szifilisztől, s annak felvállalásától, hogy honnan ered, hogy minden országban valamely más ország kórjaként nevezték meg. Így jöttek létre olyan nevek, mint a *francia betegség* vagy a *nápolyi kórság* (ALLAN-BURRIDGE 2006: 206–207). Igazából a *szifilisz* név csak a 16. században jelent meg, mindaddig hasonló nevekkkel utaltak a betegségre. Hasonlóan negatívan ítélték meg a leprát és a leprásokat, ugyanis úgy vélték, a kór egyfajta büntetés elszenvedője előzetes bűneiért. A túlzott félelem és megbélyegzés következtében a leprások jóformán semmilyen módon nem vehettek részt a közösség életében, nem házasodhattak, nem mehettek az egészségesek közé. Ez is mutatja a különböző betegségek túlmisztifikált, babonáktól övezett helyzetét a kultúrákban. Emiatt is lehetséges az, hogy mindennemű balszerencsét tabunak nyilvánítunk, s inkább nem beszélünk róla. A magyar nyelv vonatkozásában véleményem szerint ezzel párhuzamba hozható még az az interakciós jelenség, mikor beszélgetés közben, ha eltávozott vagy súlyos beteg egyénről esik szó, a beszélő megváltoztatja hanghordozását, sőt, igen gyakran szinte suttogásra vált. Ez a jelenség természetes és az érzelmi kötődés következménye lehet akkor, ha akiről beszélünk, hozzánk közel álló. A tendencia azonban nem csak ilyen esetekben áll fenn, ez is erősíti a téma tabujellegét. Ha ugyanis nem gondolkodnánk a betegségről és halálról valamiképp kellemetlen, balszerencsés, kerülendő témaként, éppoly bátran beszélnénk róla fennhangon, mint bármilyen más témáról.

A mentális betegségek általánosan szintén tabuként kezelendők, melynek oka a szakirodalom szerint abban az alapvető emberi félelemben keresendő, ami önmagunk irányításának elvesztésére irányul. Emiatt a tartás miatt számítanak tabunak a különféle testi folyamatok nevei

is, mivel azok a már említett állatiasságot idézik, s így egyfajta kontrollvesztést jelentenek. Jellemzően ebből a tartásból indul ki az eufemizmusok használatának gyakorlata is. Mivel a tabuként kezelt téma, betegség, állapot balszerencsésnek minősül, így még említésükkor is a lehető legkevésbé kellemetlen megnyilatkozásra törekszenek a beszélők. ALLAN és BURRIDGE munkája szerint bár századokkal ezelőtt gyakran hozták összefüggésbe a mentális problémákat valamilyen démoni mesterkéléssel, manapság ez az elképzelés már nem általános. Jóllehet, ettől függetlenül mégis – nyelvünkben is – sokkal kevésbé tűnünk elfogadónak a mentális rendellenességekkel szemben, mint a fizikai betegségekkel. Jó példa erre a szitokszavak azon egyre növekvő számú csoportja, mely valamilyen mentális alkalmatlanságot implikálnak (például az angol *moron* 'idióta', *cretin* 'kretén' vagy *retard* 'retardált, mentálisan visszamaradott') (ALLAN–BURRIDGE 2006: 216).

A mentális betegségeken kívül többek között például a rák megnevezései is eltérőek voltak az idők során. A szakirodalom szerint manapság – bár az általánosan elfogadott – egyes orvosok nem szívesen használják a *rák* megnevezést, mivel azt demoralizálónak vélik a páciensekkel szemben. Helyette a *mitotikus megbetegedés* kifejezést használják, mely tulajdonképpen a beteg sejtek osztódásának jellegére utal. A páciensek maguk inkább a *tumor* vagy *kinövés* szavakat használják, mivel ezek nem idézik olyan elevenen a pusztulás, romlás képeit (ALLAN–BURRIDGE 2006: 221).

A különféle megbetegedéseknél és a kontrollvesztés eltérő fázisaitól is erőteljesebben félelemlapú tabuként beszélhetünk a halálról. A természetes félelem szeretteink elvesztésére, a testi és lelki elmúlásra, a holt lelkek kísértésére vonatkozik. Bár a modern és posztmodern irodalom és filmművészet számára voltaképpen nincsenek határok a különféle halálábrázolások terén, a fiktív világ hátrahagyásával mégis tabuként tekintünk a halál témakörére, s számos eufemizmust és motívumot köthetünk hozzá. A szakirodalom az egyik legáltalánosabb eufemisztikus mondatokként említi a „*Ha bármi történne velem...*” kezdetűeket, melyekkel az élet elvesztésére való utalás egyértelmű, mégis árnyalt formában fogalmaznak, megtagadva a halál nyílt említését, sőt, annak szükségszerűségét is megkérdőjelezik a feltételes kötőszó használatával. A halálra gyakran utalnak az utazás metaforájával, így például a gyászolókat illetheti a *hátrahagyott*-ak kifejezés, míg az elhalálozás nevezhető egyfajta *átkelés*-nek vagy *elmúlás*-nak. Emellett szintén jellemző az olyan eufemizmusok használata, melyek azt feltételezik, hogy az adott személy lelke egy jobb helyre került, s az újra találkozás lehetőségét is előrevetítik. A természetes halál mellett az erőszakos halál nyelvről is beszélnünk kell. A gyilkolás maga tabu, kivéve, ha az ellenség meggyilkolásáról, vagy vadászatról van szó. Nem ritka azonban,

hogy akár a háborús esetekben is valamilyen távolságtartóbb, árnyaltabb kifejezés használatával igyekeznek megteremteni az érzelmi távolságot és csökkenteni a felelősségérzetet. Erre példaképp a szakirodalom a *collateral damage* 'járulékos veszteség' vagy *friendly fire* 'baráti tűz' kifejezéseket hozza (ALLAN–BURRIDGE 2006: 235).

A nyelvi tabuk áttekintése során láthattuk, egy általános jelenséggel kell számolnunk, mely a legtöbb nyelvben már egészen hosszú évszázadok óta jelen van. Természetesen ezen idő alatt sok esetben a tabuk megítélése és fő háttérmotivációja is megváltozott. Míg a korai időkben a szigorúbb erkölcs, mélyebb vallásosság és a babonákba fektetett hit okán kerültek bizonyos témák és kifejezések egy képzeletbeli tiltólistára, a modern időkben ezek jelentősége csökkent. Fő motiválóká váltak a szégyenérzet mellett a mások és magunk számára kellemetlen szituációk elkerülése, valamint az udvariasságra törekvés és az általános társadalmi normarendszer sajátosságai. Azonban azt is látnunk kell, hogy a korábban érvényesnek vélt befolyásolók nem tűntek el nyomtalanul. A tabuk használatát a mai nyugati társadalomban is gyakran motiválják a vallás egyes vonatkozásai, a kultúrafüggő sajátosságok, a babonafélés, a balszerencsétől való óvakodás. A negatív hatások és balsors elkerülése érdekében manapság is gyakran neglígálunk témákat, esetleg élünk helyettesítést, körülírást szolgáló kifejezésekkel. Beszédünket eufemizmusok használatával tesszük udvariasabbá, kevésbé kellemetlenné. Adott esetben, főleg, ha nem találunk megfelelő eufemisztikus kifejezéseket (mondjuk a nyelv lexémarendszerének alkalmatlansága vagy hiánya miatt), élhetünk ortofemizmusokkal is, azaz olyan kifejezésekkel, amik általánosan elfogadott, semleges, gyakran a tudomány által használt formák. Olyan is előfordul, hogy a nyelvi játékoság és a nyelvhasználók kreativitása a szükségesnél durvább, obszcénebb kifejezéseket eredményez, melyeket diszfemizmusoknak nevezünk. A tabuk az emberi kommunikáció természetesnek nevezhető velejárói, melyek hatása színesíti a nyelvet. A szakirodalom bár számos tabutémáról ír, s alaposan bemutatja, mennyi helyzetben idomulnak megnyilatkozásaink normáinkhoz, gondolatainkhoz, azt is általános vélekedésként szögezi le, hogy a tabuk valamilyen módú elkerülése érdekében létrehozott kreatívabbnál kreatívabb (akár szlenges eredetű) kifejezések mind a nyelv játékosá és színessé tételének, egy szóval újításának eszközei. Összességében tehát igaz, hogy nyelvhasználatunkat módosítják, s talán néha még a beszélőket is nehéz helyzetbe hozzák ezek a „kellemetlenkedő” témák és kifejezések, azt azonban mégsem mondhatjuk, hogy mindenképpen negatív hatással lennének a kommunikációra.

V. A tabutémák megítélésének vizsgálata a nemek közötti kommunikációban

1. A kutatás bemutatása, hipotézis

Önálló kutatásom a nemek közötti kommunikáció egy adott aspektusára irányult; a tabutémák megítélésére. A társadalmi nemi szerepek, valamint a nemek közötti és genderspecifikus nyelvhasználati vonatkozások áttekintése után és azok ismeretében fogalmaztam meg hipotézisemet: a nyelv és nem kapcsolatát vizsgáló szakirodalom és a gendernyelvészet által több ízben megfogalmazott nyelvhasználati különbségek alapján a tabutémák megítélése tekintetében is számíthatunk eltérés(ek)re a nemek között. A kutatás elkezdésekor céloomul tűztem ki annak feltérképezését, hogy miképpen gondolkodnak az egyes nemek képviselői különböző témakörökről, s hogy mennyire gondolják őket elfogadhatónak adott körülmények és beszélőpartnerek esetén. Mivel a kommunikáció és társadalmi nem témakörében a szociolingvisztika tudományterületének nagy nevei által írt szakirodalom jelentős hányada számol a nemek közti kommunikáció több vonatkozását (fonetika, szókincs, interakciós stratégiák stb.) érintő eltérésekkel, így jogosan feltételezhető, hogy a tabutémák megítélése tekintetében is beszélhetünk genderspecifikus sajátosságokról.

Ahhoz, hogy ezekről a feltételezett különbözőségekről tájékozódjak a szociolingvisztikai (és általánosan nyelvtudományi) kutatások egyik kedvelt módszerét választottam, a kérdőívezést. Ez a módszer több szempontból is alkalmas volt a kutatásom szolgálatára. Először is, a kérdőíves módszer igen produktívnak bizonyul a kutatások során. Az elkészült kérdéssor könnyen eljuttatható a célközönséghez, s kitöltése az adatközlőknek sem okoz semmiféle térvagy időbeli kellemetlenséget. Másodszor, mivel a kutatásom egy olyan jelenség megítélésére irányult, mely egyes adatközlőket akár kellemetlenül is érinthet – köszönhetően annak, hogy a kérdőív összeállításakor tudatosan olyan témaköröket is választottam, melyek saját megítélésem és alapvető nyelvérzékelem szerint általánosan tabunak számíthatnak – a kérdőívezéses módszer lehetővé tette azt, hogy az adatközlők saját privát közegükben, a számukra legkényelmesebb körülmények között válaszolhassanak. Ezzel kisebb a valószínűsége annak, hogy tévadatok születtek az esetleges kényelmetlenségérzet miatt, s az is valószínűbb, hogy nagy többségben őszinte válaszokkal számolhatunk.

Természetesen, mint minden kutatás elvégzésekor, ennek esetében is számolnom kellett különböző nehezítő faktorokkal. Ezek közül az egyik a kérdőív megalkotására vonatkozott. A

kérdéssor létrehozásakor több mindent figyelembe kellett vennem. Döntennem kellett, mely korosztály véleményét kívánom hasznosítani, s arról is, milyen kérdéstípusok lehetnek leginkább relevánsak a téma körüljárásához. Ahhoz, hogy a kérdéseimre érkezett válaszok ne tévadatok legyenek, érthetővé, pontosná és adatközlőbaráttá is kellett tennem a kérdéssort. A legpontosabb érthetőség érdekében minden kérdés elejére megfogalmaztam egy-egy szituációt, melyek részletezésére a kérdőív későbbi, lépésenkénti bemutatásakor kerül sor. Ezen szituációkhoz kapcsolódtak aztán a kérdések, melyek az egyes témák megítélésére vonatkozó véleményt voltak hivatottak mérni. Annak érdekében, hogy a kitöltés valóban ne járjon nagy kellemetlenségekkel az adatközlők számára, Likert-skálás és feleletválasztós kérdéseket tartalmazó ívet állítottam össze. Amellett, hogy az ilyen típusú kérdéssorokat általánosan szívesebben töltik ki az emberek, mint a nyitott kérdéseket, ezen adatok kielemezése is egyszerűbb. Mivel a megítélést vizsgáltam, s azt szerettem volna, ha a válaszadó mindenképpen dönt egy-egy elem elfogadhatóságáról pozitív vagy negatív irányba, négyfokú skálát készítettem, melyet szintén a következő passzusban részletezek.

A kutatásom résztvevői közül a 20 és 55 év közötti egyének válaszát kívántam hasznosítani. Azért választottam ekkora intervallumot, mert arra is kíváncsi voltam, mennyiben játszik szerepet az egyes témák megítélésében a társadalmi nemmel összefüggően vagy akár attól épp függetlenül az életkor. Kutatásom során fontos volt, hogy mindkét nem képviselőitől származzanak adataim, egyedül így volt lehetőségem ugyanis arra, hogy a szakirodalom alapján feltételezhető véleménykülönbségeket vizsgáljam.

A következőkben részletesen fogom bemutatni az adatgyűjtéshez használt kérdőívem felépítését, annak öt szakaszát általánosan, valamint minden szakaszból néhány kérdést részletesen. A teljes dokumentum a dolgozat végén lévő mellékletben tekinthető meg. A kérdéssort egy, a kutatásomat röviden bemutató leírással kezdtem, melyben megfogalmaztam azt is, hogy a kitöltők válaszai minden esetben anonim módon jelennek meg a statisztikában (1. ábra).

A kérdőív további része húsz kérdésből állt és további négy szakaszra oszlott. Az első kérdésblokk három olyan demográfiai adat megadására kérte a résztvevőt, mint a neme, kora és családi állapota. Ezek közül, ahogyan fentebb tárgyaltam, az eredmények kielemezésekor leginkább az életkorra és a nemre fektettem hangsúlyt. A családi állapot meghatározásakor a következőkből választhattak a kitöltők: *egyedülálló, kapcsolatban, házas, elvált, özvegy*.

Tabutémák megítélése

Kedves Válaszadó!

Viski Annamária, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának angol-magyar tanárszakos, ötödéves hallgatója vagyok. Kutatásom tárgya annak vizsgálata, hogyan alakul a tabutémák megítélése a nemek közötti kommunikáció során, azaz, hogy egyes témákat mennyire tekintenek a beszélők elfogadhatónak, ha az ellenkező nem tagjával vagy tagjaival beszélnek. Kutatásom során főleg a 20 és 55 év közötti nyelvhasználók válaszait tudom hasznosítani.

A kitöltés során, kérem, maximálisan és bátran hagyatkozzon személyes nyelvhasználati szokásaira! A kérdőív kitöltése mindössze néhány percet vesz igénybe, s segítségével nagyban hozzájárul a kutatásom sikerességéhez. A kitöltés önkéntes és anonim, az egyéni válaszadó nem visszakereshető.

Segítségét előre is köszönöm!

KÖVETKEZŐ

1. ábra: A kérdőív felépítése: Bevezető leírás

A tájékoztató jellegű bevezetőt és a demográfiai adatokat gyűjtő részt követően a kérdőív három részre oszlott. Az első rész hat kérdést foglalt magában, melyek mind az azonos neművel folytatott kommunikációra vonatkoztak. A kérdések mindegyike egy konkrét szituáció-meghatározással indult, majd öt kérdés esetében arra kértem a kitöltőt, válaszát a már említett négyfokú skálán bejelölve döntsön azt illetően, mennyire érzi saját értékrendszere, nyelvi viselkedése, személyisége alapján elfogadhatónak az alább felsorolt tizenegy témakört: *politika, időjárás, vallás, hobbi, szexualitás, sport, családi háttér, filmek, anyagiak, egészségi állapot (mentális és fizikai) és munkaügyek*. Így az első kérdés esetében például a következőképp alakult a megfogalmazás:

Azonos neművel folytatott kommunikáció

1. Azonos nemű legjobb barátjával, akit gyermekkor óta ismer, egy privát helyszínen (pl. valamelyikük otthonában) beszélgetést folytat. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje válaszát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható) *

2. ábra: A kérdőív felépítése: Harmadik szakasz, első kérdés

A kérdésekben foglalt szituációk különböztek a beszélgetőpartnerek korában, számában, a beszélőhöz fűződő viszonyában és a diskurzus körülményeiben is, egy másik példa látható a következő ábrán:

3. Azonos nemű, hasonló korú csoporttársával/munkatársával, akivel mindössze munkakapcsolatot ápol, négy szemkört maradnak és szóba elegyednek. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható) *

3. ábra: A kérdőív felépítése: Harmadik szakasz, harmadik kérdés

Ez a kérdés szintén azonos nemű beszédpartnerrel való kommunikációra vonatkozik, azonban tudatosan állít fel különböző intimitású kapcsolatot a két beszélő között. Ilyen módon arra is lehetőség nyílik, hogy a beszédpartner nemén kívül más esetleges befolyásoló faktorokat is kimutathasson a vizsgálat. A szakasz utolsó kérdése esetében más jellegű feladatot kaptak a kitöltők. Ebben az esetben szintén egy adott szituációról kellett dönteniük, ezúttal arra vonatkozólag, hogy kivel közölnének egy bizonyos hírt. Azaz, a cél annak feltérképezése volt, hogy az adott téma megítélésük szerint mennyire minősül bárkivel megvitathatónak. Válaszadáskor jelölőnégyzetek kipipálásával kellett indukálniuk, hogy mely személyekkel osztanák meg a hírt. A kérdés így hangzott:

6. Munkahelyéről kirúgták, ezért anyagilag nehéz helyzetbe került. Kérem, jelölje, az alábbiak közül kivel osztaná meg helyzetét. Több válaszlehetőséget is megjelölhet. *

- azonos nemű legjobb barátjával
- ellenkező nemű jó barátjával
- azonos nemű, nem rég beköltözött szomszédjával
- ellenkező nemű, régi kedves szomszédjával

4. ábra: A kérdőív felépítése: Harmadik szakasz, hatodik kérdés

A negyedik szakasz kérdései az ellenkező nemű kommunikációs partnerrel folytatott interakcióra vonatkoztak. Ez a rész hét kérdésből épült fel. A kérdések szövege és a válaszopciók az első öt kérdés esetében kivétel nélkül azonosak voltak az első részben foglaltakkal. Egyedüli eltérést hozzájuk képest minden esetben csupán a beszélgetőpartner neme jelentett. Ennek fényében az első kérdés leíró része a következőre módosult, mint az 5. ábrán látható.

Ellenkező neművel folytatott kommunikáció

7. Ellenkező nemű legjobb barátjával, akit gyermekkor óta ismer, egy privát helyszínen (pl. valamelyikük otthonában) beszélgetést folytat. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1- teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható) *

Ábra 5: A kérdőív felépítése: Negyedik szakasz, hetedik kérdés

Emellett a kérdőív ezen szekciója kiegészült két kérdéssel. Ezek annak elképzelésére kérték a kitöltőt, hogy az ellenkező nem egy tagjával első randevúik egyikére készül. Ezt a kontextust szem előtt tartva kellett a már ismert (politika, időjárás, vallás stb.) témakörökről ítéletet hoznia. A két kérdés egyikében a véleménye szerint a korai randevúk egyikén abszolút elfogadható, a másikban pedig az ebben a szituációban abszolút elfogadhatatlan témákat kellett megjelölnie, jelölőnégyzetek kipipálásával (6. és 7. ábra). A két szakasz kérdései azért voltak azonosan megfogalmazva, úgy, hogy mindössze a partner(ek) nemében térjenek el, hogy segítsék annak bizonyítását, hogy a tabutémák megítélését valóban befolyásolja a másik fél neme.

12. Képzeld el, hogy az ellenkező nem egy tagjával első randevúik egyikére készül. Kérem, jelölje a listán, mely témákat tartja ebben a szituációban **ABSZOLÚT ELFOGADHATÓNAK** az alábbiak közül? Több választ is megjelölhet. *

6. ábra: A kérdőív felépítése: Negyedik szakasz, tizenkettedik kérdés

13. Képzeld el, hogy az ellenkező nem egy tagjával első randevúik egyikére készülsz. Kérem, jelölje a listán, mely témákat tartja ebben a szituációban ABSZOLÚT ELFOGADHATATLANNAK az alábbiak közül? Több választ is megjelölhet. *

7. ábra: A kérdőív felépítése: Negyedik szakasz, tizenharmadik kérdés

Az ötödik, utolsó kérdéseket felvonultató rész a dolgozatom nyelvi tabukat tárgyaló részében már említett eufemizmusokra vonatkozott és négy kérdést fogalt magában. Ugyanolyan koncepció szerint, mint amelyet a felmérés megelőző nagyobb részeiben már láthattunk. Két kérdés volt tehát kiindulásom alapja, melyeket aztán újrafogalmaztam, a beszélőpartnernek nemét a kitöltőhöz képest azonosról ellenkezőre változtatva. A kérdések szövege a már szokott szituációk megadása után arra kérte a kitöltőt, hogy egy egytől négyig terjedő skálán értékelje, mennyire találja elfogadhatónak a következő témák és jelenségek használatát az adott helyzetben és adott partner(ek) társaságában: *trágár kifejezések; szexuális tevékenységek tényleges megnevezései (pl. anális/orális szex); szlengszavak (pl. gyökér, valszeg, lecsesz); testi-biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései (pl. hányás, hasmenés); egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)*. A kérdőív ezen része a kifejezetten illetlennek, kellemetlennek minősülő témák megítélésének vizsgálatát célozta. A két kiinduló kérdés a következő volt: „Egy Önnel azonos neműekből álló baráti társaságával folytat beszélgetést. Mennyire találja elfogadhatónak a következő formák használatát?” és „Önnel csupán munkakapcsolatban lévő azonos nemű személlyel négy szemközt folytat beszélgetést. Mennyire találja elfogadhatónak a következő formák használatát?”. Végül az utolsó két kérdés ugyanazek megismétlése, úgy, hogy az első esetben a csoport ellenkező neműeket is tartalmaz, míg a második esetben a beszélőpartner ellenkező nemű.

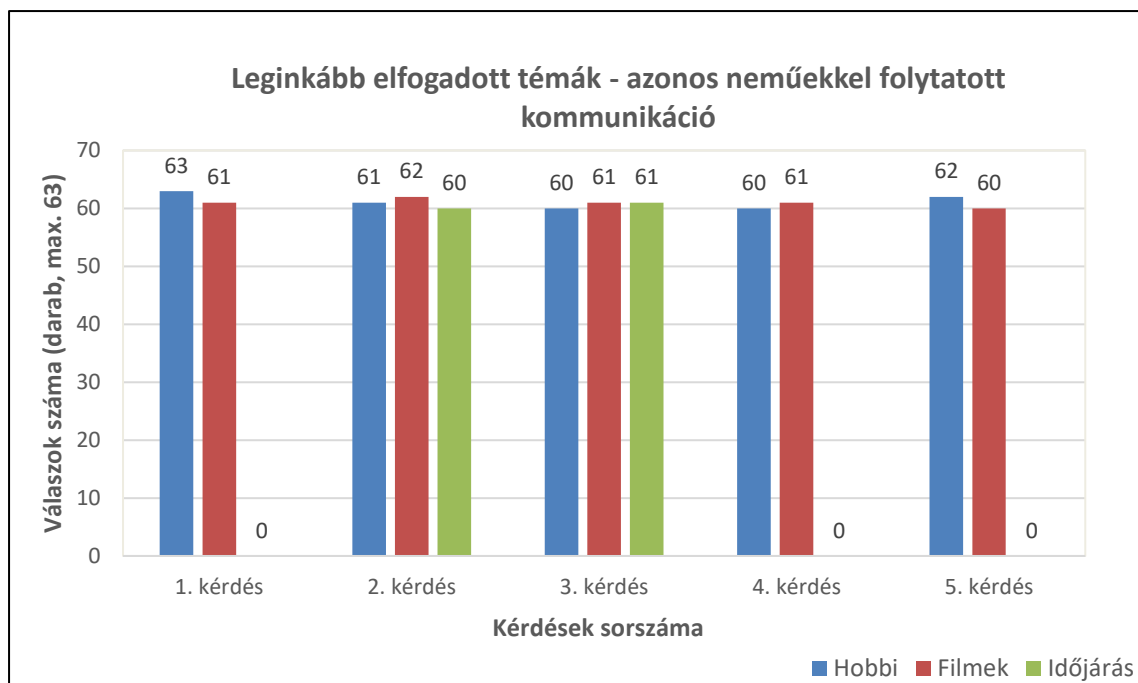
2. A kutatás eredményei

A kutatás lezárta a kérdőív kitöltőinek száma 63 fő, így összesen 43 nő és 20 férfi válaszadó véleményének segítségével vonhatók le a tabutémák megítélésére vonatkozó következtetések. Életkoruk 19 évtől egészen 64 évig terjed. Legtöbben 22 és 25 év közöttiek, számuk összesen 33 fő. Ezen kívül a harmincas, negyvenes és ötvenes éveikből is vannak kitöltők. Családi állapotuk tekintetében sem homogén a válaszadók csoportja. Ötvenkét százalékban, ami összesen 33 főt jelent, kapcsolatban élnek vallották magukat, míg egyedülállónak 18 fő, házasnak 11, elválnak pedig mindössze 1 alany. A csoportösszetétel tekintetében tehát elmondható, hogy mind a kitöltők kora, mind pedig családi állapotuk tekintetében egészen heterogén. A két nem képviselőinek száma ugyan közel sem kiegyenlített, így a felmérés nem reprezentatív, összességében mégis elegendő lehet ahhoz, hogy általános következtetéseket vonjunk le a gyűjtött válaszokból.

Az eredmények kiértékelésekor a kutatásban használt tizenegy témakör (*politika, időjárás, vallás, hobbi, szexualitás, sport, családi háttér, filmek, anyagiak, egészségi állapot (mentális és fizikai), munkaiügyek*) megítéléséről különböző szituációleírások segítségével döntöttek a kitöltők. Fókuszban annak kérdése állt, változik-e a megadott témák megítélése akkor, ha a beszédpartner megegyező szituációban azonos nemű helyett ellenkező nemű. Ahhoz, hogy az erről szóló eredményekhez jussak, első lépésként minden kérdés esetén ki kellett szűrni, melyek a leginkább illetve a legkevésbé elfogadott beszédtemák az egyes szituációkban. Ezeket, a kérdéstől függően két különböző csoportba soroltam. Egy-egy kérdés – és így minden eredmény – vagy az azonos neművel folytatott kommunikációról, vagy az ellenkező neművel folytatott kommunikációról közölt információt. Ahhoz, hogy egy-egy témát az elfogadottság szerint is csoportba tudjak sorolni, szükségem volt egy sémára, aminek követésével minden kérdés esetén el tudtam dönteni, melyik témára milyen megítélés a jellemzőbb. Ennek a sémának leginkább a Likert-skálás kérdések estén volt jelentősége, ahol az egyes témákra érkezett értékelések mindegyikét figyelembe véve és azokat egymáshoz hasonlítva kellett döntenem a leginkább elfogadhatónak vagy legkevésbé elfogadhatónak ítélt témákról. Ehhez a következő mintát vettem alapul. Ismerve, hogy az egyes kérdések esetében az 1 a teljesen elfogadhatatlan, a 2 az inkább elfogadhatatlan, a 3 az inkább elfogadható és a 4 a teljesen elfogadható, ezen lehetséges válaszok összességének arányát kellett vizsgálnom ahhoz, hogy megkaphassuk a leginkább és legkevésbé elfogadott témákat. Ilyen formában azok a témák, melyek a többi témához viszonyítva a legtöbb 1-es és 2-es és/vagy a legkevésbé 3-as és 4-es értékelést kapták számítanak a legkevésbé elfogadottnak kommunikációs helyzetekben. A leginkább elfogadhatóak pedig azok

lesznek, melyeknél a minta éppen fordítva működik, azaz, ahol – ismét a többi témát minősítő válaszokhoz viszonyítva – a 3-as és 4-es értékelések száma a legmagasabb, és/vagy az 1-es és 2-es értékeléseké a legalacsonyabb. Így például tételezzük fel, hogy van egy X témánk, s arra nulla darab 1-es értékelés, 4 darab 2-es, 20 darab 3-as, és 39 darab 4-es értékelés érkezett. Emellett, és ehhez viszonyítva van egy Y témánk is, mely 3 darab 1-es, 8 darab 2-es, 15 darab 3-as és 37 darab 4-es értékelést kapott. A két téma közül az első (azaz a jelenleg X-szel jelölt) lesz az inkább elfogadott, mivel arról senki sem gondolta, hogy „teljesen elfogadhatatlan” lenne, azaz senki sem jelölte az 1-est a Likert-skálán. Ezen példa analógiájára készült el a további eredmények kiértékelése is.

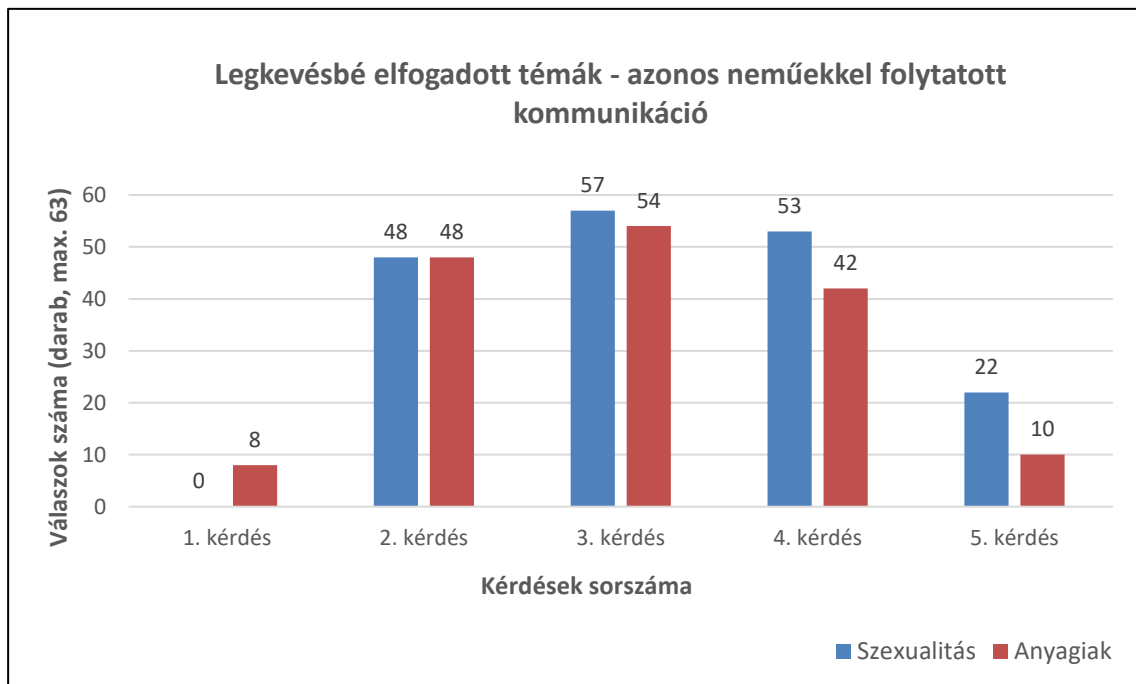
Az azonos nemű beszédpartnert feltételező kérdések kielemezése után azzal kapcsolatban kaphatunk iránymutatást, hogy a felsorolt beszéd témák közül melyek bizonyulnak inkább elfogadottnak, s melyek számítanak az adatközlők válasza alapján inkább kerülendőnek. A kérdésekre érkezett válaszok számbavétele után a következő eredményeket kaptam a tabutémák megítéléséről az azonos neművel folytatott kommunikáció során. Leginkább elfogadott témaként voltak jelen az olyan, általánosabbnak nevezhető témák, mint hobbi, filmek és időjárás. Ezen három téma közül legalább kettő minden kérdés esetében szerepelt, s igen nagy számban ítélték őket teljesen, vagy inkább elfogadottnak, melyet az alábbi ábra is prezentál:

8. ábra: Diagram: Azonos neművel folytatott kommunikáció, leginkább elfogadott témák

Ehhez a három témához kapcsolódik az 1. és az 5. kérdés esetében a családi háttér témája, mely sokkal inkább elfogadottnak tűnik ezen két kérdés esetében, mint a többiében. Ez annak lehet köszönhető, hogy mind az 1., mind pedig az 5. kérdés szövegében amellet, hogy azonos nemű beszédpartnert feltételezünk, még a közöttük fennálló kapcsolat is közeli. Az egyik esetben egy azonos nemű legjobb barát, a másik esetben pedig egy a kitöltőnél öt évvel fiatalabb testvér/közeli családtag társaságát feltételeztük. Ezen a ponton már sejthetjük, a nemen kívül más faktorokat is figyelembe kell vennünk az elemzés során. Erre vonatkozóan azonban még látni fogunk további példákat.

A szakasz első öt kérdése alapján a legkevésbé elfogadottnak ítélt témák tekintetében, hasonlóképpen az előzőekhez, egy bizonyos minta látszik kirajzolódni. Ebben az esetben a kérdések túlnyomó többségében a szexualitás és anyagiak témakörei azok, melyek ismétlődnek. Hogy milyen arányban, az a következő ábrán látható:

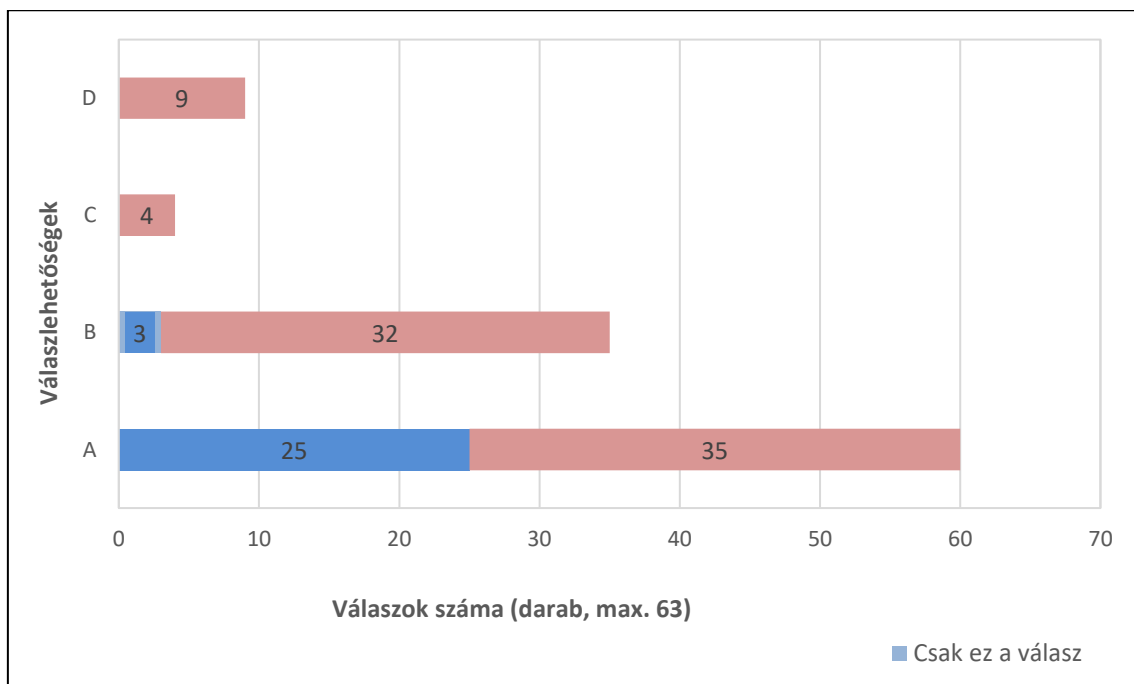

9. ábra: Diagram: Azonos neművel folytatott kommunikáció, legkevésbé elfogadott témák

Jóllehet, az első kérdés esetében láthatóan kevés, mindössze 8 adatközlő jelölte egyáltalán nem, vagy inkább nem elfogadhatónak az anyagiak témáját, viszont mégis a legkevésbé pozitív megítélésű témák között kell szerepelnie, mivel a 3-as és 4-es értékelésből ez a témakör kapta a legkevesebbet a többihez hasonlítva (ez 22 darab 3-as valamint 33 darab 4-es értékelést jelent). Ugyanez a szituáció áll fenn az 5. számú kérdés esetében is. A többi kérdéshez képest ugyan

alacsonyabb szám adatok mutathatók ki, mégis összességében vizsgálva, a pozitív válaszok csekély száma miatt negatív megítélésé jelentékenyebbé válik. Az ilyen és ehhez hasonló esetek értékelésekor lesz tehát igazán fontos a kiinduló séma, melyet fentebb már levezettem. A leginkább kiugróan negatív megítélést a 3. kérdés esetén kapta a két fenti téma. Ebben az esetben a szexualitás 57, míg az anyagiak 54 negatív szavazatot kapott, azaz az előbbiről a kitöltők összesének 90, míg az utóbbiról mintegy 86 százaléka gondolta, hogy inkább, vagy teljesen nem elfogadható. A magas szám magyarázatához meg kell vizsgálnunk a kérdés leírását. Így hangzott: „Azonos nemű, hasonló korú csoporttársával/munkatársával, akivel mindössze munkakapcsolatot ápol, négy szemközt maradnak és szoba elegyednek. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását?”. Az előző diagram elemzése után nem lepődünk meg túlzottan, mikor azt látjuk, a kérdésben feltételezett beszélők közötti viszony ismételt arányos a negatív megítéléssel. Minél távolabbi a kapcsolatuk, annál kevésbé tudják elképzelni olyan kényes témák megbeszélését, mint ebben az esetben a szexualitás és az anyagiak.

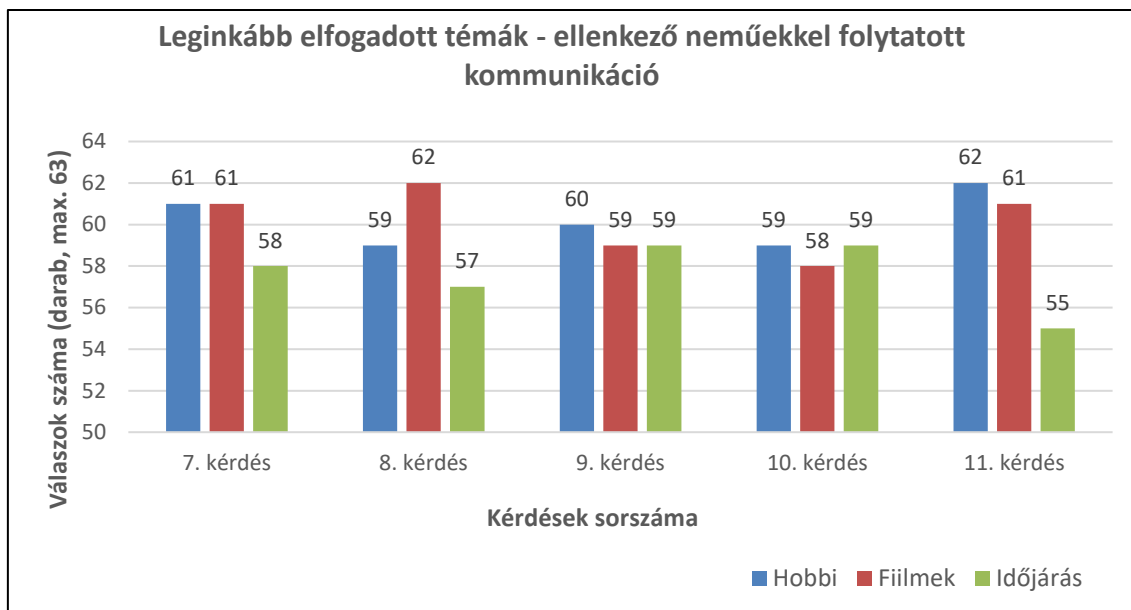
A kérdőív ezen, harmadik szakaszának utolsó kérdése, mint az már ismeretes, arra vonatkozott, kivel osztaná meg a kitöltő kirúgásának hírét. A négy válaszlehetőség *azonos nemű legjobb barátjával (A)*, *ellenkező nemű jó barátjával (B)*, *azonos nemű, nem rég beköltözött szomszédjával (C)* és *ellenkező nemű, régi kedves szomszédjával (D)* voltak, s a válaszadók több lehetőséget is megjelölhettek. Az itt adott válaszok megoszlása a következőképpen alakult:

10. ábra: Diagram: Harmadik szakasz, hatodik kérdés, eredmények

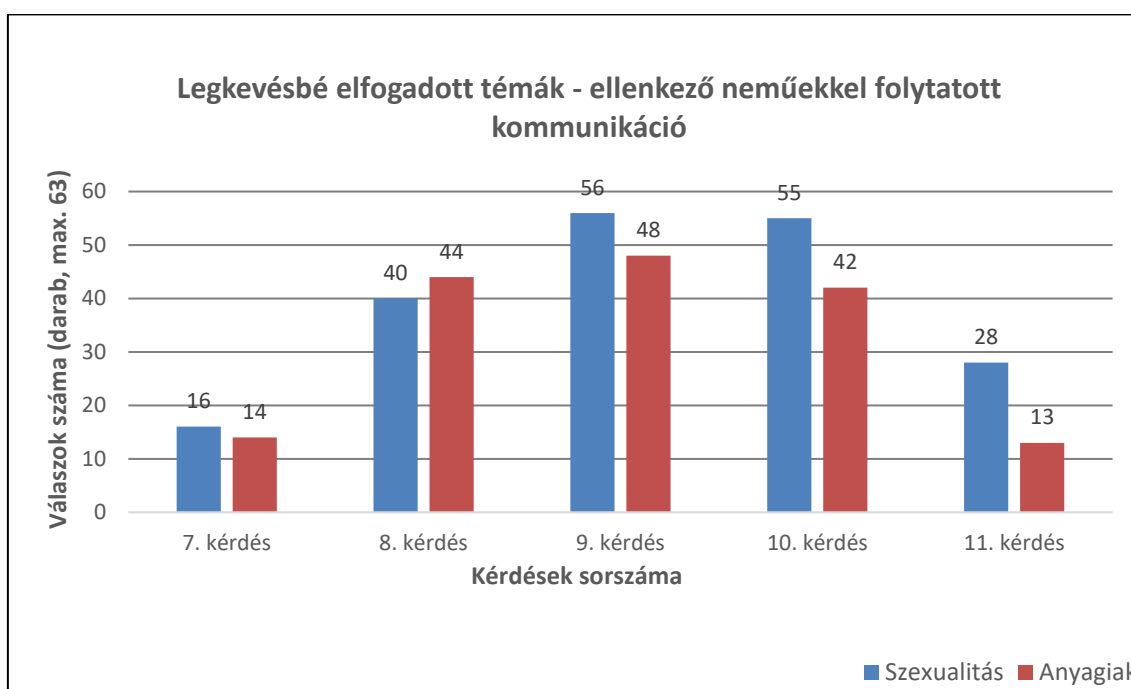
A fenti ábra alapján elmondható, hogy a válaszadók 95,2%-a, azaz 60 fő döntött úgy, azonos nemű legjobb barátjával osztaná meg kirúgásának és nehéz anyagi helyzetének kellemetlen hírért. Közülük huszonöten emellett a válasz mellett nem is jelöltek meg mást. A kiértékelés alapján azt is tudjuk, az a három résztvevő, aki nem így döntött, az *ellenkező nemű jó barátjával* (B) választ jelölte meg (és emellett mást semmit). Közülük ketten férfiak, egy kitöltő pedig nő. Harmincöt résztvevő (55,6 %) szerint az (is) elfogadható, hogy ilyen jellegű hírt ellenkező nemű jó barátjával vitasson meg. Ha ezt a számot összevetjük az előző adattal, máris tudhatjuk, összesen a harmincötből harminckét esetben társult a B válasz az A mellé. A harmincötből maradék három válasz tehát a csak a B-t jelölőké. Négy esetben jelölték meg az *azonos nemű, nem rég beköltözött szomszédjával* (C) választ, mely a résztvevők 6,3%-át jelenti, azonban senki sem jelölte kizárólagosan ezt. Az utolsó válaszlehetőséget is viszonylag kis számban, mindössze kilencen jelölték meg. Ez a válasz szintén más opciók társaságában fordult elő, nem volt olyan kitöltő, aki csak ezt jelölte volna meg. Érdekesség lehet, hogy bár a D válasz esetében ellenkező nemű a feltételezett beszédpartner, mégis 14,3% szerint, azaz öttenél több kitöltő véleménye alapján elfogadható, mint a C lehetőség. Ez a tény arra enged következtetni, hogy ebben az esetben a beszédpartnerhez fűződő viszony mélysége inkább meghatározó a nyelvhasználók számára, mint annak neme. Ez egy újabb olyan eset, mely a beszédpartnerek közötti viszony számbavétele felé irányíthatja a figyelmünket a későbbi összegzés során.

Ugyanezen kiértékelést végeztem el az ellenkező nemű beszédpartnerrel folytatott kommunikációra vonatkozó kérdések esetén is, melyhez a már ismert sémát használtam tovább. A leginkább elfogadott témák kiértékelésekor ismét egyfajta szabályszerűséget ismerhetünk fel. Sőt, mi több, a mintákra alapozva azt is láthatjuk, épp ugyanaz a három téma ismétlődik, mint az azonos nemű beszédpartnerrel folytatott kommunikáció esetén: hobbi, filmek és időjárás. Ezek megoszlását a 11. ábrán látható diagram mutatja be. Ellenkező nemű beszédpartner esetén, láthatjuk, minden alkalommal előfordul mindhárom téma, míg az előző esetben az időjárás témaköre bár három esetben is előfordult, hogy nem kapott szavazatot, mégis a leginkább elfogadott témák közé lehetett sorolni. Az itt megjelenített témák mellé társul egy esetben a sport (11. kérdés, 58 inkább vagy teljesen elfogadható szavazat), két esetben pedig a családi háttér. Ez utóbbi a 7. és a 11. kérdés esetében kap a többi kérdéshez képest kiemelkedően magas pozitív megítélést, melynek oka ismét a két kérdés által megszabott beszédhelyzetben és beszédpartnerben keresendő.

11. ábra: Diagram: Ellenkező neművel folytatott kommunikáció, leginkább elfogadott témák

A 7. kérdés esetén a szituáció a következő: „Ellenkező nemű legjobb barátjával, akit gyermek-kora óta ismer, egy privát helyszínen (pl. valamelyikük otthonában) beszélgetést folytat.”, míg a 11. kérdés szövegében ezt olvashatjuk: „Ellenkező nemű, 5 évvel fiatalabb testvérével/közeli családtagjával szoros kapcsolatot ápol, de csak ritkán tudnak találkozni.”. Bár ellenkező nemű beszélőpartnereket feltételeznek a szituációk, a beszélők között megnevezett kapcsolat mindkét esetben szoros. Ezen példa nyomán újra láthatjuk, hogy nem a beszélőpartner nemére, inkább a hozzá fűződő viszonyukra alapozzák döntésüket a válaszadók.

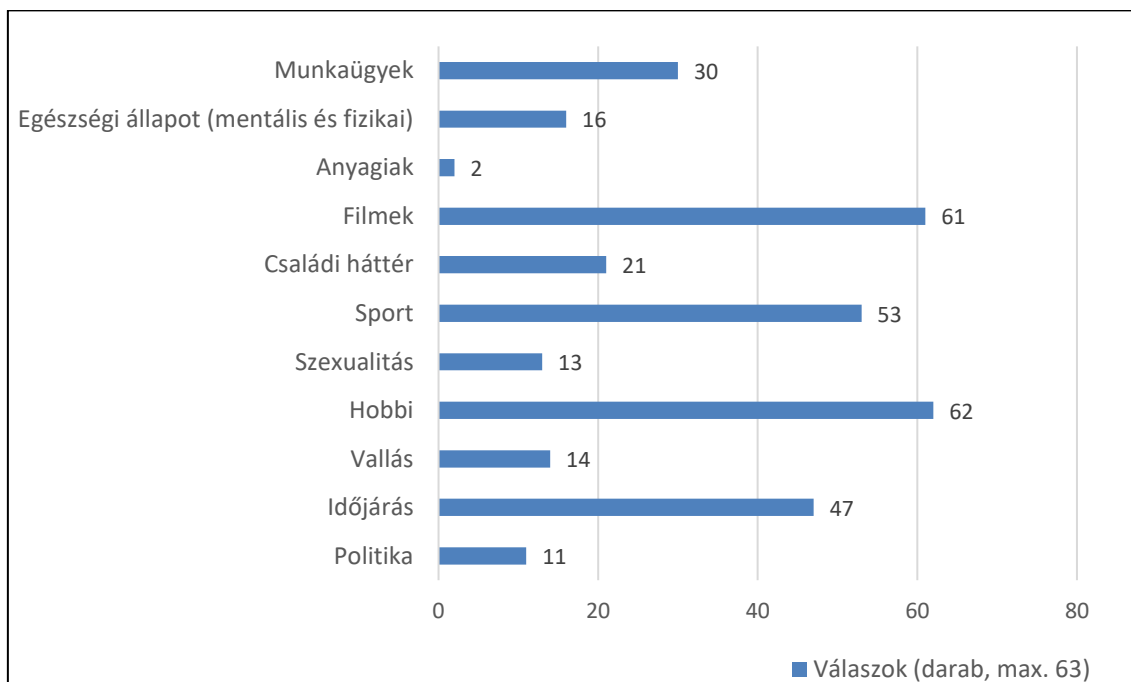

12. ábra: Diagram: Ellenkező neművel folytatott kommunikáció, legkevésbé elfogadott témák

A legnegatívabb megítélést érdemlő témák közül ismét ugyanazzal a két állandóval kell számolnunk, a szexualitással és az anyagiakkal. Ezek megítélése általánosan negatív, mindössze a 7. és 11. kérdés esetén tűnik enyhébbnek, amely szintén a beszélőpartnernek közeli kapcsolatával magyarázható. Ezt mutatja a fentebb látható, 12. ábra.

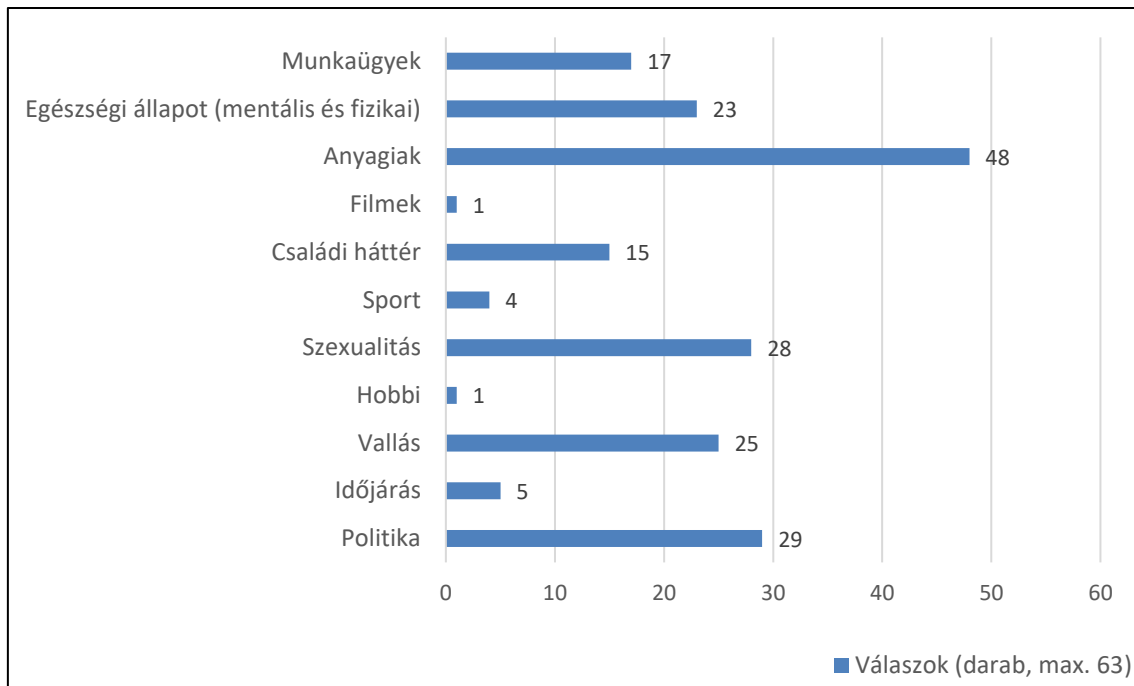
Érdekes fordulat, hogy szexualitás és anyagiak mellett a családi háttér mint nemkívánatos téma is megjelenik, ötből három kérdés esetén (melyek nyilván a 7. és 11. kérdésen kívüliek).

A szakasz utolsó két kérdése az első randevűik egyikének elképzelésére kérte a kitöltőket az ellenkező nem egy tagjával. A már jól ismert témákról most aszerint kellett dönteniük, melyeket ítélik abszolút elfogadhatónak és melyeket abszolút elfogadhatatlannak. A felsorolásból több témát is megjelölhettek. Az eredmények a következők:

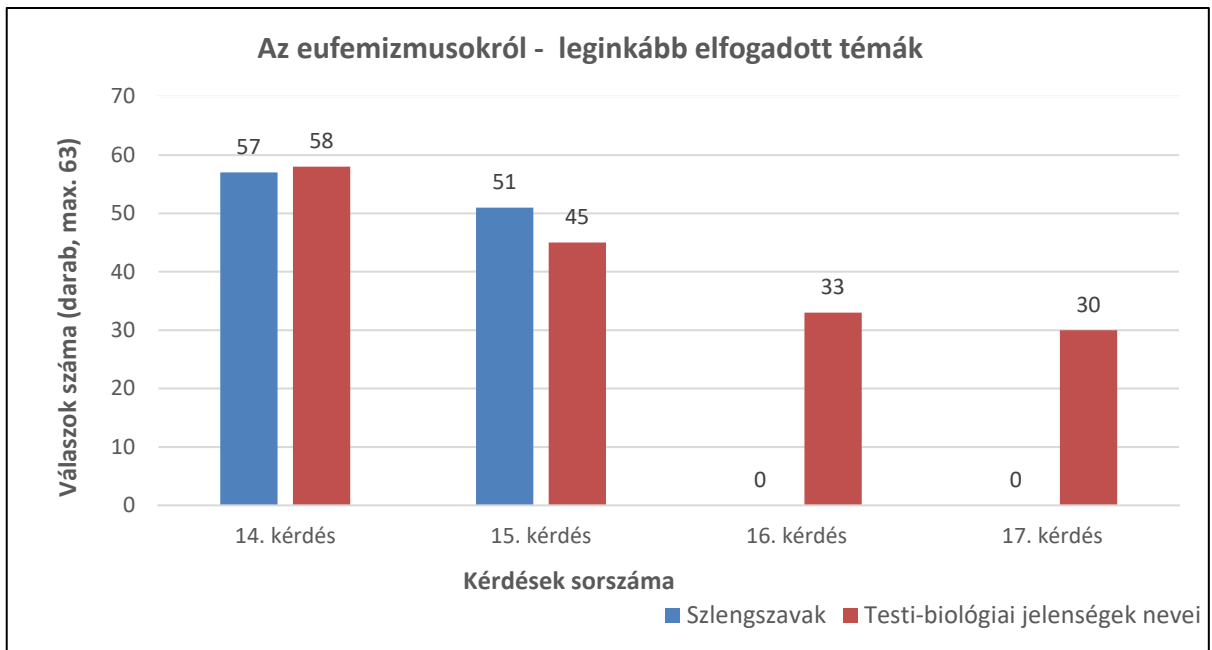
13. ábra: Diagram: Harmadik szakasz, tizenkettedik kérdés, abszolút elfogadható témák

Mint látható, abszolút elfogadhatóként hasonló témákat jelöltek meg, mint amit az eddigiekben is, s talán már az sem okoz különösebb meglepetést, hogy az anyagiak igen kevéske szavazatot kapott. Ami esetleg újdonságnak számíthat, az az, hogy a politika maga mögé utasította a más-kor általában utolsók közt első szexualitás témáját. Ha ugyanezen diagram fordítottját vizsgáljuk meg, láthatjuk, hogy az adatok pontosak, hiszen amik az előző diagramon kitüntetettebb pozíciót kaptak, most leghátra sorolódnak, s fordítva:

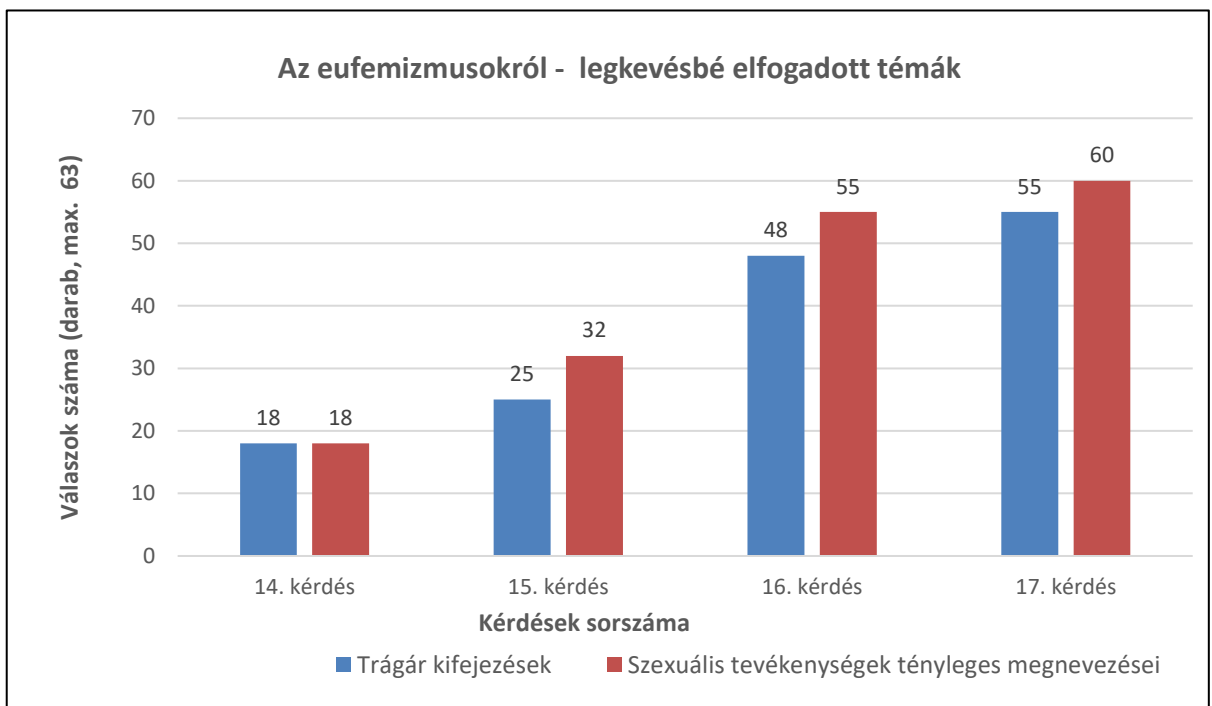

14. ábra: Diagram: Harmadik szakasz, tizenharmadik kérdés, abszolút elfogadhatatlan témák

A felmérés utolsó négy kérdése az eufemizmusokhoz köthető. Ebben a részben is különböző nyelvi megnyilatkozásokról kellett értékvéleletet hozniuk a kitöltőknek. A *trágár kifejezések, szexuális tevékenységek tényleges megnevezései, szlengszavak, testi-biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései* és az *egyesekek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei* közül átlagosan a leginkább elfogadottakat prezentálja a 15. ábra. Azok a témák és kifejezések, melyek magas szavazatot kaptak (tehát a szlengszavak és a testi-biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései) a kitöltők általános megítélése alapján nem számítanak zavarónak. Ez azt jelenti, hogy amikor a megadott jelenségek megnevezésére kerül a sor, elképzelhetőnek tartják a tényleges megnevezések használatát. Ezekben az esetekben tehát nem feltétlenül élnek eufemizmusokkal, igaz, a 16. és 17. kérdés esetén a szlengszavakat kerülendőnek érzik. A már ismerős felállás szerint ebben az esetben is a két résztvevő közötti kapcsolat távolsága lehet erre az ok. Annál is inkább, mivel a két kérdés egyikében női, másikában férfi munkatársat feltételezünk, s a válasz mindkét esetben egyformán negatív. Ez arról árulkodik, hogy a nem ebben az esetben sem döntő tényező, sokkal inkább a beszélők közti kapcsolat az.

15. ábra: Diagram: Az eufemizmusok, leginkább elfogadott témák

16. ábra: Diagram: Az eufemizmusok, legkevésbé elfogadott témák

Azonban olyan témák és kifejezések is vannak, melyeket sokkal kevésbé tartanak elfogadhatónak (16. ábra). Ezek a kitöltők esetében mind a négy kérdés által vázolt szituációban a trágár kifejezések és a szexuális tevékenységek tényleges megnevezései. Ahogyan a 13. és 14. ábra esetén, itt is voltaképpen az előző ábra fordítottját láthatjuk. Az, hogy míg az előzőben a 16. és 17. kérdés esetén kaptak legkevesebb szavazatot a témák, most pedig ez éppen fordítva van, az eredmények érvényességét igazolja.

VI. Összegzés

A kutatásom célja annak bizonyítása volt, hogy a társadalmi nem és nyelvhasználat már ismert összefüggéseire alapozva a tabutémák megítélésében is szerepet játszhat a beszélő és/vagy a beszédpartner neme. Kiindulási alapként szükséges volt a gendernyelvészetre vonatkozó néhány fontosabb szakirodalom alapos áttekintése. A tanulmányozás alapján pontos háttérrel biztosíthattam a hipotézisem azon részének, melyben azt állítom, hogy bizonyítottan léteznek különbségek női és férfi nyelvhasználók és szokásaik között. A hipotézis második felének alátámasztásához a nyelvi tabu témakörét is körül kellett járnom, s ennek szellemében készült el saját kutatásom is.

A kérdőíves kutatás a tabutémák megítélésére vonatkozóan fogalmazott meg húsz kérdést. A demográfiai adatokat felvevő kérdéseken kívül mindegyik valamilyen konkrét beszéd-szituációt feltételezett, melynek köszönhetően az ív alkalmassá vált arra, hogy kimutassa, mennyiben számít a beszédpartner neme, ha a tabutémák érintéséről van szó. A kutatásban 63 fő vett részt, akik kor és nem tekintetében heterogén csoportot alkottak. Az eredmények statisztikai elemzését bemutató diagramokat a magyarázatokkal együtt az előző fejezet tartalmazza.

A kutatási munka és egyben a dolgozat összegzéseként a levonható következtetéseket foglalom össze a továbbiakban. A tabutémák ilyesféle előzetes vizsgálatáról kevéssé volt hozzáférhető bármilyen adat számomra. Ez alapján úgy tűnik, a kutatásom iránya újszerű megközelítés lehet, mely nyomán iránymutatások nélkül, pusztán saját adatgyűjtésemre támaszkodva kellett elvégezni a kiértékelést. A beérkezett válaszok kielemezése során mintázat látszott kirajzolódni mind az inkább elfogadott, mind pedig az inkább nem elfogadható témák tekintetében. Általánosan elfogadott témáknak minősültek a hobbi, filmek és időjárás, melyek a kérdés-sor összességét figyelembe véve a legtöbb esetben a legtöbb pozitív, illetve a legkevesebb negatív értékelést kapták. A leggyakrabban negatívan megítélt témák tekintetében a mintázat éppen fordítva alakult, azaz olyan témák tartoztak ebbe a kategóriába, melyek a legkevesebb pozitív és/vagy a legtöbb negatív szavazatot kapták az egyes kérdések esetén, a többi téma megítéléséhez viszonyítva. A kiértékelés alapján ilyen témáknak számítanak főképp a szexualitás és az anyagiak.

A kérdőív utolsó blokkja az eufemizmusok használatára vonatkozott. Az itt szereplő kérdések célja annak felmérése volt, a felsoroltak közül melyek használatát találják elfogadhatónak, s azokhoz képest mely esetekben folyamodnak valamilyen semlegesebb vagy eufemisztikus kifejezés használatához. Az eredmények alapján a válaszadók számára a szlengszavak és

testi-biológiai folyamatok nevei minősülnek a leginkább elfogadhatónak, ezek esetében jellemzően nem is használnak helyettesítő kifejezéseket. A trágár kifejezéseket és a szexuális tevékenységek tényleges megnevezéseit azonban látszólag sokkal kevésbé szívesen tolerálják, ezeket inkább tartják kerüendőnek, melyből következik, hogy ezen kifejezéseket szükség esetén eufemisztikus formákkal helyettesítik.

Az eredmények kiértékelésekor amellet, hogy a tabutémák tekintetében kirajzolódó mintázatot követhetem le, arra is figyelmet kellett fordítanom, mi okozhatja azt, hogy azonos listából egyes témákat különböző szituációk esetén másképp ítélték meg bizonyos kitöltők. Ezzel kapcsolatosan főképp annak vizsgálata töltött be központi szerepet, hogy miként számít a beszédpartner neme az egyes témákat érintő ítélethozatalkor. Azonban már az eredmények kiértékelésének megkezdése előtt számítanom kellett arra is, hogy más tényezők is befolyásolók lehetnek ilyen esetekben, így például számításba kellett vennem a felállított szituációkban egyébként tudatosan bennefoglalt két faktort: a beszédpartner(ek) életkorát, valamint annak a beszélőhöz fűződő viszonyát. A válaszok statisztikai elemzését diagramok készítésével véglegesítettem, melyek világosan reprezentálják a beérkezett válaszok eloszlását.

Kutatásom elvégzése és az eredmények vizsgálata után alkalmam nyílt a tabutémák megítélésére irányuló következtetések levonására. Világosan lekövethető, hogy tulajdonképpen általános elképzelés él a kitöltőkben arról, mi számít tabutémának, sőt, arról is, mi számít alapvetően inkább kedvelt beszéd témának. A válaszok alapján azonban azt is láthatjuk, bár a szociolingvisztika egyik érdeklődési köre, a gendernyelvészet irányzata gazdag szakirodalommal igyekszik alaposan leírni, valójában mennyi területen különbözik egymástól nők és férfiak nyelvhasználata, a tabutémák megítélésekor a kutatás résztvevőinek nem számított meghatározó tényezőnek a beszédpartner neme, sőt, ilyen tekintetben a kora sem. Arra azonban a kiértékelést tartalmazó fejezetben is tettem már utalást, hogy számos esetben befolyásolónak látszott a két fél között feltételezett kapcsolat szorossága. Ez azzal a tényezővel hozható összefüggésbe, melyet a kutatás összegzésekor és a hazai és nemzetközi szakirodalom darabjainak áttekintése után számba kell vennünk. KATE BURRIDGE fogalmazza meg a következőket: „Az egyes társadalmak eltérnek a különböző tabukat döntő viselkedésformákkal szemben tanúsított tolerancia mértékében. Ez az adott társadalom akkori érték- és hitrendszerének függvénye.” (BURRIDGE 2006: 452). BURRIDGE ugyanitt ezenkívül azt is megfogalmazza, hogy eleve a tabuk kialakulása is erősen társadalomfüggő, azaz egyes társadalmak hagyományosan elfogadott etikettje és szociális szerveződése jelentős ráhatással bírnak már a tabuk kialakulására

is. Ezen a nyomon elindulva máris megválaszolhatóvá válik az, hogy a feltételezéssel ellentétben miért nem számított a válaszadók számára a tabutémák megítélésekor a társadalmi nem, sőt, az is, hogy miért épp a kapcsolat szorossága számított legmeghatározóbbnak.

Mivel a kérdőív magyar nyelven készült, tudhatjuk, hogy a kitöltők is maradéktalanul magyarországi lakosok, de legalábbis magyar származásúak és anyanyelvűek lehettek. Ennek nyomán azt is joggal állapíthatjuk meg, hogy alapvetően mind ugyanazon társadalmi berendezkedéshez szokottak, sőt azonos vallási, kulturális, politikai stb. hatások érik őket. Így, bár egyes esetekben az egyéni preferenciák különbséget eredményezhetnek, mégis a nyelvi tabuk tekintetében (is) a hagyományosan és általánosan elfogadott magyar értékrend és szokás a meghatározó. Ennek írott és íratlan „szabályai” alapján hozunk ugyanis döntést nagyon sok helyzetben. Sokszor nem tudatosan, de ez alapján vagyunk elfogadóak vagy elutasítóak jelenségekkel, személyekkel, viselkedésformákkal szemben. Nem meglepő tehát, hogy a magyar nyelvben is ezen, a szakirodalom által megalapozottan létező társadalmi rendeződés alapján alakul a tabuk felállítása, s mivel egyazon társadalom tagjaiként vettek részt a kitöltők a felmérésben, így az sem kérdéses, hogy emiatt döntöttek azonosan válaszadáskor. Hogy a társadalmi nemnek nincs tulajdonképpeni jelentősége a tabutémák megítélésekor, az szintén a társadalmi berendezkedéshez lehet köthető. A mi társadalmunkban alapvetően elfogadott a nemek közötti kommunikáció minden formája, voltaképp minden helyszínen és helyzetben; erre vonatkozóan nincsenek különösebb vallási vagy hagyományalapú korlátozásaink – noha persze tudjuk, hogy ettől bizonyos elvárásaink vannak férfi és női beszélőkkel szemben. Az, hogy miért épp a beszélők közötti kapcsolat közelsége számított leginkább a tabutémák megítélésekor, ismételten a kitöltők számára jól ismert társadalmi berendezkedés és normák eredménye. A magyar nyelv lehetőségei egész tárházával szolgál annak kifejezésére, hogy milyen kapcsolatban áll beszélő és hallgató. Gondolhatunk itt a tegezés – magázás gyakorlatára (ezen belül a különféle magázó személyes névmásokra: ön, maga, kegyed stb.), vagy az egyesszám harmadik személyű igealakokra, melyek ezt a gyakorlatot kísérik. A közelség kifejezésére pedig számos becéző, kedveskedő kifejezést is felvonultat a nyelv lexémarendszere. Az, hogy alapvetően rendelkezünk egy „távolságtartó beszédstílussal” is, arra engedhet következtetni, hogy bizony általános gyakorlat szerint teszünk különbséget beszédpartnereink között a hozzájuk fűződő kapcsolat szorossága tekintetében. Minek következtében az is belátható, hogy egyes témák kevésbé számítanak elfogadottnak akkor, ha a másikat a beszélőhöz formális vagy nem elég szoros kapcsolat fűzi. Összességében, dolgozatom zárlataként tehát elmondható, hogy bár a kiinduló hipotézis (mely

szerint a számos, szakirodalom által is alátámasztott általános különbség férfi és női nyelvhasználat között azt engedi feltételezni, hogy a tabutémák megítélésében is lehet különbség) nem nyert igazolást a kutatás során, mégis megbízható eredmények születtek, ugyanis azok igazodnak a kitöltők saját társadalmi rendjéhez, normáihoz, kultúrájához.

VII. Melléklet

A kutatáshoz használt kérdőív

Tabutémák megítélése

Kedves Válaszadó!

Viski Annamária, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának angol-magyar tanárszakos, ötödéves hallgatója vagyok. Kutatásom tárgya annak vizsgálata, hogyan alakul a tabutémák megítélése a nemek közötti kommunikáció során, azaz, hogy egyes témákat mennyire tekintenek a beszélők elfogadhatónak, ha az ellenkező nem tagjával vagy tagjaival beszélnek. Kutatásom során főleg a 20 és 55 év közötti nyelvhasználók válaszait tudom hasznosítani.

A kitöltés során, kérem, maximálisan és bátran hagyatkozzon személyes nyelvhasználati szokásaira! A kérdőív kitöltése mindössze néhány percet vesz igénybe, s segítségével nagyban hozzájárul a kutatásom sikerességéhez. A kitöltés önkéntes és anonim, az egyéni válaszadó nem visszakereshető.

Segítségét előre is köszönöm!

Demográfiai adatok

1. Neme:

- Férfi
- Nő

2. Kora:

3. Családi állapota:

- Egyedülálló
- Kapcsolatban
- Házas
- Elvált
- Özvegy

Azonos neművel folytatott kommunikáció

1. Azonos nemű legjobb barátjával, akit gyermekkor óta ismer, egy privát helyszínen (pl. valamelyikük otthonában) beszélgetést folytat. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
Időjárás
Vallás
Hobbi
Szexualitás
Sport
Családi háttér
Filmek
Anyagiak
Egészségi állapot (mentális és fizikai)
Munkaügyek

1	2	3	4

2. Azonos nemű, Önnel egykorú baráti csoportjával az előzőhöz hasonlóan privát szituációban beszélget. A csoport tagjai között vannak közelebbi barátai, de olyanok is, akiket most lát először. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
Időjárás
Vallás
Hobbi
Szexualitás
Sport
Családi háttér
Filmek
Anyagiak
Egészségi állapot (mentális és fizikai)
Munkaügyek

1	2	3	4

3. Azonos nemű, hasonló korú csoporttársával/munkatársával, akivel mindössze munkakapcsolatot ápol, négy szemközti maradnak és szóba elegyednek. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje válaszát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
 Időjárás
 Vallás
 Hobbi
 Szexualitás
 Sport
 Családi háttér
 Filmek
 Anyagiak
 Egészségi állapot (mentális és fizikai)
 Munkaügyek

	1	2	3	4

4. Azonos nemű, de Önnél legalább 15 évvel idősebb személyekből álló társasággal találkozik egy családi összejövetelen. Beszélgetésük során a tagok mindegyike nyíltan érinti az összes alábbi témát, s az Ön véleményét is kikérik. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje válaszát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
 Időjárás
 Vallás
 Hobbi
 Szexualitás
 Sport
 Családi háttér
 Filmek
 Anyagiak
 Egészségi állapot (mentális és fizikai)
 Munkaügyek

	1	2	3	4

5. Azonos nemű, 5 évvel fiatalabb testvérével/közeli családtagjával szoros kapcsolatot ápol, de csak ritkán tudnak találkozni. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
 Időjárás
 Vallás
 Hobbik
 Szexualitás
 Sport
 Családi háttér
 Filmek
 Anyagiak
 Egészségi állapot (mentális és fizikai)
 Munkaügyek

1	2	3	4

6. Munkahelyéről kirúgták, ezért anyagilag nehéz helyzetbe került. Kérem, jelölje, az alábbiak közül kivel osztaná meg helyzetét. Több válaszlehetőséget is megjelölhet.

- azonos nemű legjobb barátjával
- ellenkező nemű jó barátjával
- azonos nemű, nem rég beköltözött szomszédjával
- ellenkező nemű, régi kedves szomszédjával

Ellenkező neművel folytatott kommunikáció

7. Ellenkező nemű legjobb barátjával, akit gyermekkor óta ismer, egy privát helyszínen (pl. valamelyikük otthonában) beszélgetést folytat. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje válaszát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
Időjárás
Vallás
Hobbi
Szexualitás
Sport
Családi háttér
Filmek
Anyagiak
Egészségi állapot (mentális és fizikai)
Munkaügyek

1	2	3	4

8. Ellenkező neműeket is tartalmazó, Önnel egykorú baráti csoportjával az előzőhöz hasonlóan privát szituációban beszélget. A csoport tagjai között vannak közelebbi barátai, de olyanok is, akiket most lát először. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje válaszát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
Időjárás
Vallás
Hobbi
Szexualitás
Sport
Családi háttér
Filmek
Anyagiak
Egészségi állapot (mentális és fizikai)
Munkaügyek

1	2	3	4

9. Ellenkező nemű, hasonló korú csoporttársával/munkatársával, akivel mindössze munkakapcsolatot ápol, négyszemközt maradnak és szóba elegendnek. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
Időjárás
Vallás
Hobbi
Szexualitás
Sport
Családi háttér
Filmek
Anyagiak
Egészségi állapot (mentális és fizikai)
Munkaügyek

1	2	3	4

10. Nemileg vegyes, Önnél legalább 15 évvel idősebb személyekből álló társasággal találkozik egy családi összejövetelen. Beszélgetésük során a tagok mindegyike nyíltan érinti az összes alábbi témát, s az Ön véleményét is kikérik. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
Időjárás
Vallás
Hobbi
Szexualitás
Sport
Családi háttér
Filmek
Anyagiak
Egészségi állapot (mentális és fizikai)
Munkaügyek

1	2	3	4

11. Ellenkező nemű, 5 évvel fiatalabb testvérével/közeli családtagjával szoros kapcsolatot ápol, de csak ritkán tudnak találkozni. Mennyire találja elfogadhatónak a következő témák megvitatását? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Politika
 Időjárás
 Vallás
 Hobbi
 Szexualitás
 Sport
 Családi háttér
 Filmek
 Anyagiak
 Egészségi állapot (mentális és fizikai)
 Munkaügyek

1	2	3	4

12. Képzelve el, hogy az ellenkező nem egy tagjával első randevúik egyikére készül. Kérem, jelölje a listán, mely témákat tartja ebben a szituációban ABSZOLÚT ELFOGADHATÓNAK az alábbiak közül? Több választ is megjelölhet.

- Politika
- Időjárás
- Vallás
- Hobbi
- Szexualitás
- Sport
- Családi háttér
- Filmek
- Anyagiak
- Egészségi állapot (mentális és fizikai)
- Munkaügyek

13. Képzeld el, hogy az ellenkező nem egy tagjával első randevúik egyikére készül. Kérem, jelölje a listán, mely témákat tartja ebben a szituációban ABSZOLÚT ELFOGADHATATLANNAK az alábbiak közül? Több választ is megjelölhet.

- Politika
- Időjárás
- Vallás
- Hobbi
- Szexualitás
- Sport
- Családi háttér
- Filmek
- Anyagiak
- Egészségi állapot (mentális és fizikai)
- Munkaügyek

Az eufemizmusokról

14. Egy Önnel azonos neműekből álló baráti társaságával folytat beszélgetést. Mennyire találja elfogadhatónak a következő formák használatát? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

	1	2	3	4
Trágár kifejezések				
Szexuális tevékenységek tényleges megnevezései (pl. anális/orális szex)				
Szlenkszavak (pl. gyökér, valszeg, lecsesz)				
Testi - biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései (pl. hányás, hasmenés)				
Egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)				

15. Egy Öntől eltérő neműekből is álló baráti társaságával folytat beszélgetést. Mennyire találja elfogadhatónak a következő formák használatát? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Trágár kifejezések

Szexuális tevékenységek tényleges megnevezései
(pl. anális/orális szex)

Szlengszavak
(pl. gyökér, valszeg, lecsesz)

Testi - biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései
(pl. hányás, hasmenés)

Egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)

	1	2	3	4
Trágár kifejezések				
Szexuális tevékenységek tényleges megnevezései (pl. anális/orális szex)				
Szlengszavak (pl. gyökér, valszeg, lecsesz)				
Testi - biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései (pl. hányás, hasmenés)				
Egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)				

16. Önnel csupán munkakapcsolatban lévő azonos nemű személlyel négyszemközt folytat beszélgetést. Mennyire találja elfogadhatónak a következő formák használatát? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

Trágár kifejezések

Szexuális tevékenységek tényleges megnevezései
(pl. anális/orális szex)

Szlengszavak
(pl. gyökér, valszeg, lecsesz)

Testi - biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései
(pl. hányás, hasmenés)

Egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)

	1	2	3	4
Trágár kifejezések				
Szexuális tevékenységek tényleges megnevezései (pl. anális/orális szex)				
Szlengszavak (pl. gyökér, valszeg, lecsesz)				
Testi - biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései (pl. hányás, hasmenés)				
Egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)				

17. Önnel csupán munkakapcsolatban lévő ellenkező nemű személlyel négy szemközt folytat beszélgetést. Mennyire találja elfogadhatónak a következő formák használatát? Kérem, jelölje választát az alábbi skálán! (1 - teljesen elfogadhatatlan, 2 - inkább elfogadhatatlan, 3 - inkább elfogadható, 4 - teljesen elfogadható)

	1	2	3	4
Trágár kifejezések				
Szexuális tevékenységek tényleges megnevezései (pl. anális/orális szex)				
Szlengszavak (pl. gyökér, valszeg, lecsesz)				
Testi - biológiai jelenségek köznyelvi megnevezései (pl. hányás, hasmenés)				
Egyesek által hátrányosan megkülönböztetett embercsoportok nevei (pl. cigány, néger)				

Irodalom

- BAKOS FERENC szerk. (2002): *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. Budapest, Akadémiai.
- BURRIDGE, KATE (2006): Taboo Words. In: BROWN, KEITH szerk., *Encyclopedia of Language and Linguistics*, New York, Elsevier. URL: <https://www.elsevier.com/books/encyclopedia-of-language-and-linguistics/brown/978-0-08-044299-0>
- BURRIDGE, KATE–ALLAN, KEITH (2006): *Forbidden Words*. Cambridge University Press.
- COATES, JENNIFER (1986): *Women, Men and Language*. London, Longman.
- FISHMAN, PAMELA (1980): Conversational insecurity. In: GILES, HOWARD–ROBINSON, W. PETER–SMITH, PHILIP M. szerk., *Language: Social psychological perspectives*. Oxford, Pergamon.
- GREGOR ANIKÓ (2005a): A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása. 1. rész. *KisTáska 2005/18*: 8–11. URL: http://nokert.hu/sites/default/files/csatolmanyok/matri001_0.pdf
- GREGOR ANIKÓ (2005b): A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása. 2. rész. *KisTáska 2005/XIX*: 5–8. URL: https://nokert.hu/sites/default/files/csatolmanyok/matri002_0.pdf
- GREGOR ANIKÓ (2005c): A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása. 3. rész. *KisTáska 2005/XX*: 6–9. URL: https://nokert.hu/sites/default/files/csatolmanyok/matri003_0.pdf
- GREGOR ANIKÓ (2005d): A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása. 4. rész. *KisTáska 2005/XII–XXIII*: 4–6. URL: https://nokert.hu/sites/default/files/csatolmanyok/matri004_0.pdf
- GREGOR ANIKÓ (2005e): A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása. 5. rész. *KisTáska 2005/XXII–XXIII*: 7–8. URL: https://nokert.hu/sites/default/files/csatolmanyok/matri005_0.pdf
- GREGOR ANIKÓ (2016): A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon. *Társadalomtudományi Szemle 2016/1*: 89–111. URL: http://socio.hu/uploads/files/2016_1/gregor.pdf
- HEGEDŰS LAJOS (1956): Adalékok a nyelvi tabu és névmágia kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 80: 101–113.

- HERRING, SUSAN (1994): *Gender differences in computer-mediated communication: Bringing familiar baggage to the new frontier*. URL: <http://epc.buffalo.edu/documents/conversations/herring.html>
- HUSZÁR ÁGNES (2009): Női nyelv? Férfi nyelv. *Gendernyelvészet Magyarországon. Magyar Tudomány 2009/3*: 276–285. URL: <http://www.matud.iif.hu/2009/09mar/03.htm>
- HYMES, DELL H. (1972): A nyelv a társadalomban. In: SZÉPE GYÖRGY szerk. (1973): *A nyelvtudomány ma*. Budapest, Gondolat, 485–505.
- HYMES, DELL H. (1974): A nyelv és társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: PLÉH CSABA–SÍKLAKI ISTVÁN–TERESTYÉNI TAMÁS (2001): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest, Osiris, 458–495.
- KRAMER, CHERIS (1974): Wishy-washy Mommy Talk. *Psychology Today*, 8(1): 82–85.
- LABOV, WILLIAM (1973): A társadalmi folyamatok tükröződése nyelvi szerkezetekben. In: SZÉPE GYÖRGY szerk. (1973): *A nyelvtudomány ma*. Budapest, Gondolat, 509–527.
- LAKOFF, ROBIN T. (1975): *Language and Woman's Place*. New York, Harper and Row.
- LANDIS, CARNEY (1927): National Differences in Conversation. *Journal of Abnormal and Social Psychology 21*: 354–375.
- MORGAN, LEWIS H. (1961): *Az ősi társadalom*. Budapest, Gondolat.
- NAGY BEÁTA (2014): Biológia vagy társadalom? Bevezető tanulmány a társadalmi nemek kérdésköréhez. *Kultúra és Közösség 5/4*: 95–104.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ (2000): Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv 96*: 418–436.
- NEMÉNYI MÁRIA (1995): „A biológia – sors?”. *InfoTársadalomtudomány 32*: 7–12.
- PLÉH CSABA–SÍKLAKI ISTVÁN–TERESTYÉNI TAMÁS (2001): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest, Osiris.
- PUSZTAI FERENC szerk. (2003): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai.
- REMÉNYI ANDREA (2001): Nyelv és társadalmi nem. *Replika 2001/45–46*: 153–161. URL: http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-606/replika/45_46/TPUBL-A-606.pdf
- SZÉPE GYÖRGY szerk. (1973): *A nyelvtudomány ma*. Budapest, Gondolat.

- TANNEN, DEBORAH (2001): *Miért értjük félre egymást? Kapcsolataink a beszélgetési stíluson állnak vagy buknak.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- TANNEN, DEBORAH (2009): *Pár-beszéd. Férfi-női kommunikáció.* Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- THORNE, BARRIE–NANCY HENLEY szerk. (1975): *Language and Sex: Difference and Dominance.* Rowley, Mass., Newbury House.
- TRUDGILL, PETER (1992): *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* Szeged, JGYTF Kiadó.
- WARDHAUGH, RONALD (2002): *Szociolingvisztika.* Budapest, Osiris.
- ZAICZ GÁBOR szerk. (2006): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- ZIMMERMAN, DON–WEST, CANDICE (1975): Sex Roles, Interruptions and Silences in Conversation. In: HENLEY, NANCY–THORNE, BARRIE szerk., *Language and Sex: Difference and Dominance*, Rowley, Mass., Newbury House, 105–129. URL: <http://www.linguisticsnetwork.com/wp-content/uploads/Sex-Roles-Interruptions-and-Silences-in-Conversation.compressed.pdf>